

Tefsir Araştırmaları Dergisi
The Journal of TafsİR Studies

مجلة الدراسات التفسيرية

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tader>

E-ISSN: 2587-0882

Cilt/Volume: 8, Sayı/Issue: 1, Yıl/Year: 2024 (Nisan/April)

Kur'an'da "Tâgût" Kavramına Farklı Bir Bakış

A Different View about the Concept of "Taghut" in the Qur'an

رؤية مختلفة لمفهوم الطاغوت في القرآن

Mürsel ETHEM

Dr. Öğr. Üyesi Pamukkale Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Temel İslam Bilimleri, Tefsir Ana Bilim Dalı
Assistant professor, Pamukkale University, Faculty of Theology
Basic Islamic Sciences, Department of Basic Islamic Sciences,
Denizli, TÜRKİYE

murselahiska@gmail.com

• <https://orcid.org/0000-0002-2928-0638>

Sabri DEMİR

Araştırmacı, Denizli, TÜRKİYE
sabridemir2007@gmail.com

• <https://orcid.org/0000-0002-0284-5280>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 12/12/2023

Kabul Tarihi/Date Accepted: 29/04/2024

Yayın Tarihi/Date Published: 30/04/2024

Atıf / Citation: Ethem, Mürsel – Demir, Sabri. "Kur'an'da "Tâgût" Kavramına Farklı Bir Bakış". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 8/1 (Nisan/April, 2024), 260-287.

<https://doi.org/10.31121/tader.1403798>

İntihal: Bu makale, intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

Yayıncı / Published by: Ali KARATAŞ / TÜRKİYE

Öz

Bütün semavi kitaplar gibi Kur'an'ın da indirildiği zamandan itibaren nazil olma maksadı merak edilmiş, murad-ı ilahinin ne olduğu sorgulanmıştır. Bu husustaki sorulara cevabın muhatabı, dolaylı da olsa, Kur'an'ın bizatihi kendisi olmuştur. Kur'an'ın indirilişindeki ilahi muradı merak edenler; onu Arap dili ve edebiyatı kurallarına dayanarak ve dikkatle anlayarak okuduklarında, merak ettikleri soruların cevaplarını yine Kur'an'da bulabileceklerdir. Çünkü Kur'an bir nur olarak; iç ve dışımızdaki görülen- görülmeyen, bilinen- bilinmeyen âlemlerinin cümlesini teşbihi bir yolla aydınlatmaktadır. Kur'an bu vasfıyla ilk 'kün' emrinden itibaren, bütün âlemlere ve zamanlara, taşıdığı mesajlarla bir rahmet ve hidâyet kaynağı olmuştur. Kur'an bu hidâyetini inananları müjdeleme, inanmayanları ise uyarma usulüyle sunmaktadır. Kur'an bu müjdeleme ve uyarma ile ilgili hususların keyfiyet ve sebeplerini, âyet âyet birçok olgu ve kıssalarda, Kur'ânî bir bağlamla, Arapça dilbilimsel kavram ve ifadelerle ortaya koymaktadır. Kur'an dikkatle okunup incelendiğinde, söz konusu dilbilimsel kavram ve ifadelerinin önemli bir kısmının "طاغوت/Tâgût" kavramı ve ona yönelik açıklamalarla müşahhas olduğu görülmektedir. Kur'an'ın beyanına göre; bütün peygamberlerin Tâgût'a karşı gönderildikleri ve ona karşı mücadele verdiklerini görmekteyiz. Âyetlerde dile getirilen Tâgût'un hayatî vasıf ve fonksiyonları topyekûn değerlendirildiğinde; bu kavramın sadece bir şahıs, nesne veya varlık olmadığı anlaşılmalıdır. Onun Allah (c.c.)'ün mutlak varlığındaki mutlak yokluk, esmâ-i hüsnânın karşıtı bir zıtlık olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu çalışmada; muhkem ve özellikle uyarıcı âyetlerde geçen, tekfir ve içtinap edilmesi istenilen Tâgût kavramı üzerinde duruldu. Bu kavramın Kur'an'da tarif edilen vasfı, fonksiyon ve anlamıyla, geçmiş literatür ve çağımızdaki akademik alan ve günlük hayatta ona atfedilen veya yüklenen vasıf, fonksiyon ve anlamları karşılaştırılarak Kur'an eksenli tahlil edildi. Elde edilen verilere göre sözlükler, Tâgût kelimesinin kök anlamı hakkında bilgi vermede değerli olmakla birlikte, Kur'an'ın tanımladığı semantik anlamla örtüşmekte yeterli kalmamaktadır. Nitekim sözlüklerde ona verilen anlamlar, ilgili dönemlerde yaşanan belirli örneklerin ötesine geçememekte ve sahip olduğu asıl anlam dile getirilememektedir. Bu çalışmanın devamında Kur'an sözlükleri, tefsir külliyatı ve rivâyetlerden hareketle Tâgût kavramı üzerinde araştırma yapanların vardıkları sonuçları ana başlıklar halinde analiz edilip yorumlandı. Bu kategorideki eserlerde görülen; Kur'an'da tanımlanan Tâgût'un kendisi değil, onun türevleridir. Bu çalışmamızın neticesinde, belli tarihi süreçler içerisinde yapılan çalışmalarda elde edilen sonuçlar tarafımızca doğru kabul edilmekle birlikte, Tâgût'un beşerî hayatta zuhur eden türevlerine atfen ona verilen anlamlarla, Kur'an'ın beyan ettiği anlamın bütünleşmediği, kifâyetsiz kaldığı ortaya konuldu.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Tâgût, Kavram, Semantik Tahlil.

Abstract

Like all holy books, the purpose of the Qur'an revealed from the time it was sent down has been wondered and questioned what the divine purpose is. The addressee of the answers to the questions on this matter, albeit indirectly, has been the Qur'an itself. Those who wonder about the divine will in the revelation of the Qur'an, when they read it carefully and based on the rules of Arabic language and literature, will be able to find the answers to their questions in the Qur'an. Because the Qur'an is like a light/nûr, it illuminates the complete of the creatures of al-ghaib/unseen and shuhud/seen in our afak/outside and our innermost souls in a simile. With this characteristic, the Qur'an has been a source of mercy and guidance for all worlds and times, with its messages, since the first 'kun/be' command. The Qur'an presents this guidance by giving good news to believers and warning those who do not believe. The Qur'an reveals the nature and reasons for this good news and warning in many facts and stories, verse by verse, in a Qur'anic context, with Arabic linguistic concepts and expressions. When the Qur'an is read and scrutinized, it is seen that a significant part of the linguistic concepts and expressions in question are evident with the concept of "طاغوت/Taghut" and its explanations for Taghut. According to the statement of the Qur'an all the prophets were sent against Taghut and fought against it. When the essential qualities and functions of Taghut mentioned in the verses are evaluated altogether, although it is understood that Taghut is not just a person, object, or entity, it turns out that; Taghut is an opposite of absolute absences in the absolute existence of Allah. That is; Taghut is the opposite of the existence of asma-u al-husnâ/Allah's Beautiful Names. In this study, the concept of Taghut, mentioned in the muhkam/the entirely clear verses and especially the warning verses, which are wanted to be not believed

and not followed has been emphasized. In this work, the quality, function, and meaning of Taghut described in the Qur'an, the past literature and the academic field in our age, and the qualities, functions, and meanings attributed to or attributed to it in daily life were analyzed in the axis of the Qur'an. According to the data obtained, although the dictionaries are valuable in providing information about the root meaning of the word Taghut, they cannot overlap with the semantic meaning defined by the Qur'an. The importance given to the word Taghut in dictionaries cannot go beyond specific examples experienced in the relevant periods, and its real meaning cannot be expressed. In the next part of this study, the results of those who researched Taghut, based on the Qur'an dictionaries, tafsir corpus, and narrations, were analyzed and interpreted under the main headings. Seen in the works in this category, they are derivatives of Taghut, not Taghut itself defined in the Qur'an. As a result of our research, although we accept the results obtained in the studies carried out in specific historical processes as correct, it has been revealed that the meanings given to Taghut about the derivatives of Taghut that appear in human life do not integrate with the meaning declared by the Qur'an.

Keywords: Tafsir, Qur'an, Taghut, Concept, Semantic Analysis.

الخلاصة

القرآن مثل جميع الكتب المقدسة، تم التساؤل عن الغرض منه منذ نزوله بالإضافة إلى التساؤل عن غرضه الإلهي. والمخاطب بالإجابة على الأسئلة في هذا الشأن، ولو بشكل غير مباشر، هو القرآن نفسه. إن المتساؤلين عن الإرادة الإلهية من نزول القرآن سيجدون إجابات لأسئلتهم في القرآن عندما يقرأونه بتمعن واستناداً إلى قواعد اللغة العربية وآدابها. لأن القرآن ينير كامل عوالم الغيب والشهادة في الأفق والانس بآسلوب التشبيه كالنور. لان القرآن قد صار بوصفه هذا مصدر رحمة وهداية برسالاته لجميع العوالم والأزمنة منذ الأمر الأول "كن". ويقدم القرآن هذه الهداية بواسطة بشرى المؤمنين وانذار الذين لا يؤمنون. ويبين القرآن كيفية وأسباب هذه البشرى والانذار في العديد من الحقائق والقصص، آية بعد آية، في سياق قرآني، بالمفاهيم والتعبير اللغوية العربية. وعند قراءة القرآن وتمحيصه يتبين أن جزءاً كبيراً من المفاهيم والتعبير اللغوية المعنية يتجلى في مفهوم "الطاغوت" وتفسيراته مشخفاً. وبحسب ما جاء في القرآن، تم ارسال الانبياء كلهم لمجادلة الطاغوت. وعندما يتم تقييم صفات الطاغوت ووظائفه الأساسية المذكورة في الآيات جملة وتفصيلاً، من المفهوم أن الطاغوت ليس مجرد شخص أو مادة أو مؤجود، يتبين أن؛ الطاغوت هو ضد الغياب المطلق في وجود الله المطلق اي الطاغوت هو عكس وجود الأسماء الحسنى. في هذه الدراسة تم التأكيد على مفهوم الطاغوت الوارد في محكم الآيات البيئات وخاصة في الآيات التحذيرية التي يراد ألا يطيعها ولا يتبعها. وتم تحليل أوصاف الطاغوت الموصوفة في القرآن ودوره في الأدب الماضي والمجال الأكاديمي في عصرنا، والصفات والوظائف والمعاني المنسوبة إليه في الحياة اليومية. ووفقاً للبيانات التي تم الحصول عليها، على الرغم من أن القواميس ذات قيمة في تقديم معلومات حول المعنى الجذري لكلمة الطاغوت، إلا أنها لا يمكن أن تعطي المعنى الدلالي الذي حدده القرآن. إن المعاني التي تحظى بها كلمة الطاغوت في القواميس لا يمكن أن تتجاوز أمثلة محدودة حدثت في العصور المعنية، ولا يمكن أن تعطي معناها الحقيقي. وفي الجزء التالي من هذه الدراسة تم تحليل نتائج من بحثوا الطاغوت تحت العناوين الرئيسية بناء على معاجم القرآن ومتون التفسير والروايات. وفي أعمال هذه الفئة، يرى ان تسمية الطاغوت ليست الطاغوت نفسه المحدد في القرآن بل هي مشتقة من الطاغوت. ونتيجة لبحثنا، ورغم قبولنا بصحة النتائج التي تم التوصل إليها في الدراسات التي أجريت في فترات تاريخية محددة، فقد تبين أن المعاني التي أعطيت للطاغوت عن مشتقاته التي تظهر في حياة البشرية لا تتكامل مع المعنى الكامل الذي يبينه القرآن.

الكلمات المفتاحية: التفسير، القرآن، الطاغوت، المفهوم، التحليل الدلالي.

Giriş

Bilindiği gibi Kur'an herhangi bir beşerî söz, fikir, duygu, haber ve yalnızca ilim-bilimle ilgili bir vahiy değildir. Böyle olsaydı, indiği günden bugüne kadar zuhur eden olaylar ile Kur'an'ın beyanları arasında tezatin oluşması kaçınılmaz bir durum olurdu.

Kur'an, Hz. Muhammed'e vahiy yoluyla indirilmiş ilahi bir kelimadır. Bu kelam, yokluğun varlığa, varlığın yokluğa akışını, ilim-hikmet, nur-zulmet, hayat-memat benzeri belagat ve tebligatla tezyin edilmiştir. Kur'an bütün bu olay ve olguları isim ve kavramlar üzerinden kendisine mahsus belli bir usul ve üslup üzerinden fasıllı bir şekilde tebyîn ve tefsir etmektedir:

- “Allah'a, Resulüne ve indirdiğimiz Nur'a (Kur'an'a) iman edin!”¹
- “Allah göklerin ve yerin Nur'udur.”²

¹ et-Tegâbün 64/8.

² en-Nûr 24/35.

Bu iki âyet; idraklere tüm esmâ ve kavramların Kur'ân'da, bütün ekvâl, evsâf ve ef'âli ile cem olduklarını düşündürmelidir. Kur'ân; muhtevasını öyle latif bir üslup ve metot (kronolojik, siyâk- sibâk ilişkisiyle), misal ve kıssalar, anlam bütünlüğü ve derinliği, teşbih ve mecaz, eş ve zıt anlamlar, müşahede ve tefekküre davet, istiare ve kinaye yüklü sanatlarla bahsetmiş ki bütün belagat sahiplerini, indirildiği çağda olduğu gibi bugün de şaşkına çevirmekte, acze düşürmekte, tefekkürden tefekkürlere takallüb ettirmektedir. Kur'ân'ın söz konusu bu edebi donanımlarını anlamak için dil ve hitap özelliklerinin bilinmesi gerekmektedir.

Kur'ân'ın icazının âlemler ve insanlık için taşıdığı mesajların en doğru şekilde anlaşılması için birçok ilim ve bilginin yanında Arapçanın bilinmesi de elzemdir. Çünkü *إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ* / “Şüphesiz biz onu daha iyi akıl edesiniz diye Arapça indirdik.” âyeti,³ Kur'ân'ın Arapça nazil olma sebebini açıklayan birçok âyetten birisidir.⁴ Kur'ân'ın Arapça indiriliş sebebi, bütün âlemlere ve insanlığa indirildiğini açıklayan diğer âyetlerle bütüncül olarak değerlendirilmediğinde, bu hitap yalnız Araplara yönelikmiş gibi algılanabilir. İlgili âyet, Kur'ân bütünlüğü çerçevesinde değerlendirildiğinde; bu sefer de Arap dilinin dilbilgisi kuralları, dil kültürü yönünden taşıdığı etimolojiye dayalı semantik zenginlik dikkatimizi çekecektir. Özellikle Arap diline hâkim uzmanlarca Kur'ân'ın usul ve üslubu dikkate alınarak okunursa, nüzûl nedenleriyle birlikte bir kimya, fizik, matematik gibi bilinen ilimleri lisanlarıyla birlikte bir formül, bir şema, bir harita olarak idraklere sunduğu görülecektir. Bu hal Kur'ân'a mahsustur ki, okurlarını zamanla ihtiyaç duyulan alanlara yönlendirerek, onlara akıl etme, fikir yürütme, düşünce geliştirme gibi çeşitli söylem beceri ve melekelerini kazandırabilmektedir.

Kur'ân'ın bu anlam zenginliğine vakıf olunmasını sağlayan en önemli hususlardan biri de her âyetin asıl ögesi ve odak noktasını oluşturan Kur'ânî kavramlardır. Kur'ân'ın bu kelimeleri âyet âyet işleyerek tebyîn etmesi; Kur'ân üslubu, Kur'ân dili olarak ifade edilmektedir. Kur'ân'daki mevcut odak kavramların tanımını yapacak olursak “maddî ve mânevî her varlık birer kavram olup, her biri de Allah'ın “kün” emriyle birlikte “feyekün” faaliyetinin nesnel sonuçlarıdır. Her biri bizi, her bir ilmin lisanıyla, Allah (c.c.)'ün tüm esmâ, sıfat ve fiillerinden haberdar ederler” diyebiliriz. Allah (c.c.) ve isimleri haricindeki, ilmi cereyanların esasları olan bu her bir kavramın zıttı ile çift (eş) ve kayyum oluşları (gece-gündüz, canlı-cansız, erkek-dişi, doğru-yanlış, yemin edilen tek ve çift vs.) hayat ve ölüme, iman ve küfre, sağlık ve hastalığa, silm ve nizaya da zemin oluştururlar. Kur'ân'ın doğru bir şekilde anlaşılabilmesi, günlük hayatta karşılık bulabilmesi için Kur'ân'da yer alan bu kavramların bilinmesi ve anlaşılması hayati öneme sahiptir. Bunların doğru tanınmadığı ve gerektiği gibi dikkate alınmadığı yerde niza, hastalık, kavga, afet ve felaket gibi birçok olumsuzlukların zuhur edebileceğinden Kur'ân bizi uyarmaktadır. Bu afetlerin kimler için, neler, nasıl, niçin olduğu ve olacağı Kur'ân'da anlatılmaktadır.⁵

Tüm afet ve marazların zeminini oluşturan, bu çalışmanın ana konusu olan “طاغوت/Tâgût” kavramına geçmeden önce, buraya kadar izah etmeye çalıştığımız fikirlerimizin ve Kur'ânî kavramların gerçek anlamlarının daha iyi kavranması için el-Bakara 2/30. âyeti ile Rahmân Sûresi ilk sekiz âyetlerini yorumlayarak bir girizgâh yapmak uygun olacaktır.

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلٰٓئِكَةِ اِنِّيْ جَاعِلٌ فِي الْاَرْضِ خٰلِفَةً قَالُوْۤا اَنْتَ جَعَلُۢهَا مِنْ يُّسُفٍ فِيْهَا وَيَسُفُوكُ الدِّمَآءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالِۢ اِنِّيْۤ اَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ

“Hani Rabbin meleklere: “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım” dediğinde onlar: “Orada fesat çıkaracak ve kanlar dökecek birini mi yaratacaksın? Hâlbuki biz, seni övgüyle

³ Yûsuf 12/2.

⁴ er-Ra'd 13/37; Tâhâ 20/113; Fussilet 41/3; ez-Zuhuruf 43/3.

⁵ Buna örnek olarak Âd, Semûd ve Lût kavminin başlarından geçenleri dile getiren âyetler misal olarak verilebilir.

tesbih ve takdîs ediyoruz” demişlerdi. Allah da onlara “Ben sizin bilmediğiniz şeyleri bilirim” buyurmuştu.”⁶

“Melekler yaratılacak olan halifenin yeryüzünde fesat çıkaracağı ve kan dökceğini neden bildiler?” sorusuna verilen cevaplar bazı görüşleri gündeme getirmiştir.⁷ Bu konuyla alakalı sadece iki görüş üzerinde durmak istiyoruz:

İlk görüşe göre; yeryüzünde önceden fesat çıkararak, kan dökenlerin gelip geçtiği ve meleklerin buna şahit olduğu, onun için de böyle sordukları dile getirilmektedir.⁸

Âyetin yorumuyla alakalı diğer bir görüş ise şu şekildedir; her ne kadar bazı yorumcular âyette geçen “إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً” ifadeye “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım” şeklinde mana verseler de⁹ bu anlam kontekst semiyolojisi bakımından yanlış bir tercümedir. Nitekim Arapça’da “ce’ale halîfeten” ifadesi, “halife yaratmak” değil, “halife tayin etmek” anlamındadır. Âyette geçen “câ’ilun... halîfeten” ifadesi de “halifeyi tayin etmekte olan, hatta tayin eden” anlamında olmalıdır. Yani Allah gelecekte bir bilgi vermekten ziyade hâlihazırda gerçekleştirdiği bir işi anlatmaktadır. Buna göre melekler de gelecek zaman çekimiyle değil şimdiki zaman çekimiyle “*orada fesat çıkarmakta ve kan dökmekte olanı mı halife tayin ediyorsun Ya Rabb*” sorusuyla karşılık vermektedirler.

Bahsedilen görüşlerdeki tikel değerlendirmelerin aksine tümel olarak âyetler değerlendirildiğinde; bu cevapların ikisi de gerek kavram anlamı (semantiği), gerekse âyetin yer aldığı bağlam (siyâk – sibâk ve belagat) bakımından eksik bir bakış açısıyla ele alındığı görülecektir. Âyetin siyâk – sibâkı takip edildiğinde, Allah (c.c.) Hz. Âdem’e isimlerin tamamını öğrettikten sonra; meleklerle “*bunlardan bana haber verin*” dediğinde meleklerin: “*Senin bize öğrettiğinden başka hiçbir bilgimiz yoktur.*”¹⁰ diyerek itirafta buldukları görülecektir. el-Bakara 2/31-32. âyetleri ile birlikte 30. âyet değerlendirildiğinde, Hz. Âdem’e isimlerin tamamı öğretildiği gibi meleklerle de isimlerin bir kısmının öğretildiği akla gelmektedir. Meleklerle anlamlarıyla birlikte öğretilen bu isimler içerisinde “halife” kelimesinin de yer aldığı anlaşılmaktadır.

Allah’ın; Hz. Âdem’e neden isimlerin tamamını öğrettiği, bunların neler olduğu, kendi esmâsı olup olmadığı ve bunları öğretmedeki ilahi muradın ne olduğu merak edilmektedir. Bu duruma benzer olarak meleklerle öğretilen isimlerin kapsamı da merak konusudur. Meleklerin halife kelimesinden hareketle fesat ve kan dökücülükten bahsetmiş olmaları meleklerle bu kavramın (ismin) mahiyetiyle (ef’âl ve evsâf) birlikte öğretilmiş olduğunu düşündürmektedir. Bu bakış açısından hareketle halife kavramı tekrar Kur’ân’ın tamamında “خ ل ف /HLF” kökü de dikkate alınarak semantik açıdan değerlendirildiğinde görülecektir ki melekler onun taşıdığı kök anlamına göre fesat ve kan dökücülükten söz etmişlerdir.¹¹

Kur’ân’ı yorumlarken birçok usulün yanında âyetler arası anlam bağlantılarına ve konuyla ilgili anlam bütünlüğünün önemine dikkat etmek gerekmektedir. Bu kabulden hareketle Rahmân Sûresi’nin ilk sekiz âyetinin açıklanması faydalı olacaktır. Âyetlerin açıklanmasına geçilmeden önce postulat kavramının tanımını hatırlamak önem arz etmektedir. Postulat; ispata

⁶ el-Bakara 2/30.

⁷ Mütercimlerin yorumu hakkında bk. el-Bakara 2/30. *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, çev. Hayrettin Karaman vd., (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014).

⁸ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu’l-beyân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türki (Kahire: Dâru’l-Hicr, 2001), 1/460; Ebü’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Cevzî, *Zâdü’l-mesîr fi ilmi’t-tefsîr* (Beyrut: Mektebetü’l-İslâmî, 1984), 1/59; *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, çev. Hayrettin Karaman vd., Mütercimlerin yorumu hakkında bk. el-Bakara 2/30.

⁹ İsmail Yakıt, *Kur’ân’ı Anlamak* (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2003), 67-70.

¹⁰ el-Bakara 2/31-32.

¹¹ el-Bakara 2/30-39.

gerek olmayan kesin olarak kabul edilen ve gözlemlenen doğru bilgi anlamına gelmektedir.¹² Her varlığın zıttı ile çift ve kaim olduğu bir postulatır. Nasıl ki bir bardak suda; sudan ve suyun muhtevasından başka bir şey yoksa, suyun doldurduğu seviye VAR'ın, doldurmadığı yer ise YOK'un temsilcisidir. Yine bu bardaktaki YOK da nasıl bir varlık ise; aynı şekilde semâvât ve arzın, şühûd ve guyûbun, tüm zamanlar ve sonsuzluğun tek varlığı Allah olduğuna göre, O'nun olduğu yerde yok'un varlığından söz etmek mümkün müdür? O'nun olduğu yerde yok, mutlak manada yoktur, yani mutlak yokluk vardır. Tâgût'un farazi varlığı buradan başlar. Mevcudatın zuhuratı da bu mutlak yokluğa Kur'an'ın öğretilmesiyle başlar.

er-Rahmân 55/8. âyette yer alan tağâ kelimesi (أَلَّا تَطْغَوْا) etimolojik ve semantik olarak çalışmamızın asıl konusu olan Tâgût kavramının odağını oluşturmaktadır. Ay ve güneş bir he-saba göredir. Bitkiler ve ağaçlar (ya da yıldızlar ve galaksiler) ona secde ederler. “*Semayı da yükselttik, sakın mizanda taşkınlık yapmayın*” ifadesinde yer alan mizandaki taşkınlık sadece “ölçü ve tartı” şeklinde anlaşılmalıdır. Zira er-Rahmân 55/9. âyette bu konudan özellikle bahsedilmektedir. Rahmân Sûresi'nin ilk âyetleri anlam bütünlüğü içinde değerlendirildiğinde, mevzubahis mizanın; hilkatin fitratı olan, insana ayrıca beyan edilen, necm ve şecerin secde ettiği Kur'an'dır, demek mümkündür. Bu sonuca göre mizanda tuğyân çıkarmamak için Kur'an'ın beyan ettiklerine gerektirdiği gibi iman, itaat ve ittiba edilmesi şarttır. Başka bir âyetin beyanına göre¹³ bu teslimiyete rüşd, bu durumun aksine de gey denilmektedir.

Tâgût kavramının tanımına, etimoloji ve semantiğine geçmeden önce, bu alanda yapılan çalışmalara, beyan edilen görüşlere genel olarak değinmek yerinde olacaktır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Tâgût kavramıyla alakalı bazı çalışmalar kaleme alınmış¹⁴ ve genelde etimolojisi üzerinde durularak Kur'an'daki anlamı tespit edilmeye çalışılmıştır: Bu çalışmalarda Tâgût olarak ileri sürülen tarifler Tâgût'un kendisini değil, ondan türemiş fiil, nesne ve isimlerdir. Bu çalışmalarda yazarların; Tâgût'a yüklenen bu anlamların dışında mana ararlarken büyük ölçüde Cemâleddin Efgânî (1838-1897), Muhammed Abduh (1849-1905), Seyyid Kutub (1906-1966) ve Mevdûdî (1903-1979) gibi düşünürlerin fikirlerinden etkilendiği görülmektedir.¹⁵ Nitekim bilindiği üzere İran 1979 yılında Batı politikası ve Amerika karşıtlığını yansıtmak, onların ortaya koyduğu rejimlerini yermek için bunlara Tâgût demiştir. Böylece Tâgût siyasi slogan halini almıştır. İran'ın bu isimlendirmesi muhtemelen yukarıdaki düşünürlerden etkilendiğini aklımıza getirmektedir. Dile getirilen bu görüş ve anlamlandırmalar Kur'an'ın ilk muhataplarının anladığı anlamı kapsamadığını düşünmekteyiz. Nitekim söz konusu olan görüş ve anlamlandırmalar nüzûl ortamı ve ilk muhatabın idraki dikkate alınmadan yapılan yorumlardır ve dolayısıyla eksik kalmaktadır. Ayrıca klasik tefsirlerin genelinde ilgili âyetler yorumlanırken Tâgût'un türevlerini gerekçe göstererek ondan kastın ilgili türevler olduğunu iddia etmenin yanıltıcı olacağını düşünmekteyiz. Nitekim bu türevler küllün cüzüdür, ilerleyen sayfalarda da açıklanacağı üzere, bu tanımlamalar Tâgût'un tamamını kapsamamaktadır.

¹² İsmail Parlatır vd., *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 1998), “Postulat”, 2/1820.

¹³ el-Bakara 2/256.

¹⁴ Şeyhmus Nebati, *Kur'an'da Tağut Kavramı* (İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 33-80, 122; Hekim Tay, “Kur'an'da ‘Tâgût’ Kavramı”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 27/2 (Temmuz 2017), 215; Mustafa Cora, “Şeytanî Güç Sembolü Tâgût ve İfade Ettikleri”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 29/3 (Aralık 2018), 533; İshak Doğan, *Modern Dönemde Anlam Genişlemesine Uğrayan Kur'an'daki Siyasî Kavramlar (Tağut – Şûra – Mustaz'af – Cahiliyye)* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 38-98, 248-252; Abdullah Özüçalışır, “Kur'an'da Tâgût”, *Genç Mütefekkirler Dergisi* 2/2 (Aralık 2021), 201.

¹⁵ İlgili düşünürlerin fikirlerini şu şekilde özetlenmesi mümkündür: Tâgût kavramının siyasi boyutu ön planda tutularak onun ‘İslam dışı bir rejim, siyasi sistem’ olduğu ileri sürülmüştür. Bununla beraber söz konusu düşünürler arasında sadece Seyyid Kutub'un tanımının bizim savunduğumuz tanıma oldukça yaklaşmıştır. Fakat yaptığı tanımları sadece siyasi açıdan ele aldığı için kapsam olarak sınırlı kalmaktadır.

Bu makalemizde; incelediğimiz çalışmalarda elde edilen sonuçlar doğru kabul edilebilmekle birlikte, Kur'ân'ın beyanına göre bütün peygamberlerin mücadele ettiği Tâgût'la anlam olarak bütünleşmedikleri, ayrıştıkları görülmektedir. Nitekim Kur'ân'da sekiz âyette dile getirilen Tâgût kavramı,¹⁶ hayatın farklı sekiz safhadaki “savaş, inanç, ideoloji, kulluk ve ibadet, hukuk, ferdi ve toplumsal ilişkiler” gibi boyutlarına temas etmektedir. Bu âyetlerden anlaşılmalıdır ki Tâgût tektir ve Kur'ânî bir kavramdır. O, diğer araştırmacıların dile getirdikleri bazı müşahhas somut/soyut isimlerden ibaret olmayıp sadece neşet buldukları belli bir ortamdır.

1. Tâgût Kelimesinin Etimolojisi

Belirtmek gerekir ki Arapça'daki Tâgût kelimesi Sami dil ailesinde ortak bir köke sahiptir. Geiger'in (1810-1874) belirttiğine göre putperestlik için kullanılan Tâgût kelimesi Rabbinik Literatürde (Rabbinical Writings) bulunmasa da yine de Arabistan'daki Yahudiler bunu sahte tanrılara tapınmak için kullanmışlardır. Çünkü Geiger'e göre Tâgût kelimesi Kur'ân'da bu anlamda geçmektedir.¹⁷ Diğer taraftan Arthur Jeffery (1893-1959) Tâgût kelimesinin Arapça asıllı olmadığını- ki bu arada Geiger'in görüşüne de katılmayarak- söz konusu kelimenin Abysinian (Etiyopya, Habeş) diline ait olduğunu ısrarla vurgulamaktadır.¹⁸

“طَغَى/tağâ” kökü İbranice, Aramice ve Süryenice'de de yer almaktadır. İbranice'de “טעה/ta-a” kökü ile Arapça'daki “طَغَى/tağâ” kökünün ortak bir anlama sahip olduğunu belirtebiliriz. “טעה/ta-a” kökü Tanah'taki son peygamberlerin üçüncü kitabı Hezekiel'de sadece bir defa geçmekte ve “dolaşmak, yoldan çıkmak, yanlış yola sapmak” ve “baştan çıkarmak, yoldan çıkmasına neden olmak” gibi anlamlarda kullanılmaktadır.¹⁹

Ele aldığımız kavramın Sami dillerinde ortak bir kök ve benzer anlama sahip olması, âyetlerde²⁰ beyan edilen “her kavme kendi dilinden peygamber gönderildiği ve peygamberlerin Tâgût'la mücadele ettiği” gerçeğinin göstergesi ve sonucudur.

Kur'ân'ı anlamada ve yorumlamada âyetlerde geçen sözcüklerin anlamını tespit etmede etimolojinin önemli bir yeri vardır. Etimolojik değerlendirmeler Kur'ân'da geçen kelimelerin iskeletini ortaya çıkarmakta ve ilgili kelimeyi anlamaya yardımcı olmaktadır. Kökler çeşitli ekler ve seslendirmeler sayesinde farklı anlamlar kazanabilmektedir. Tâgût da böyle türevsel bir kavramdır. Şimdiki aşamada Tâgût kavramı Erken Dönem, Son Dönem ve Kur'ân sözlüklerinde ele alınacak ve art süremlî semantik metodu kullanılarak geçirmiş olabileceği anlam serüveni tespit edilmeye çalışılacaktır. Tâgût kavramının bu üç farklı kategoride ayrı ayrı ele alınmasının sebebi, art süremlî semantik yöntemiyle ele alınan bir kavramda bu süreçlerde gözlenebilecek anlam değişiminin önemine binaendir.

¹⁶ el-Bakara 2/256, 257; en-Nisâ 4/51, 60, 76; el-Mâide 5/60; en-Nahl 16/36; ez-Zümer 39/17.

¹⁷ Abraham Geiger, *Judaism and Islam* (Madras: M.D.C.S.P.C.K. Press, 1898), “Taghut”, 40.

¹⁸ Arthur Jeffery, *The Foreign Vocabulary of the Qur'an* (Leiden: Brill Yayınları, 2007), “Taghut”, 203.

¹⁹ Friedrich Wilhelm Gesenius, *Hebrew and Chaldee Lexicon to the Old Testament* (Michigan: Baker Books Yayınları, 1996), “ta-a”, 323. Ayrıca bk.: Haim Schachter, *The New Universal Hebrew English Dictionary* (Tel Aviv: Yavneh Publishing House, 1962), “ta-a”, 1/281; Ernest Klein, *A Comprehensive Etymological Dictionary of the Hebrew Language for Readers of English* (Kudüs: Carta Yayınları, 1987), “ta-a”, 247.

²⁰ İbrâhîm 14/4, en-Nahl 16/36.

1.1. Erken Dönem Arapça Sözlüklerinde Tâgût Kelimesi

Bazı lügat sahipleri Tâgût kelimesinin iştikakının hem “طغو /tğv” hem de “طغي /tgy” olabileceğini varsaymaktadırlar.²¹ Lügat sahipleri Tâgût kelimesinin kök anlamının “ölçüyü/sınıırı aşan her şey” için “طَغَى /tağâ” denilebileceğini dile getirmektedirler. Mesela Arapça’da suyun sınırlarını aşıp taşmasını ifade etmek anlamında “طَغَى /tağâ” kökü kullanılır.²²

Yine Arapça’da zorba ve inatçı bir kişi için “طاغية /tâgiya” sözcüğü kullanılır. Kelimenin sonunda yer alan yuvarlak “t” harfi mübalağa için gelmiştir.²³

Ayrıca kan basıncının artmasını belirtmek için de yine “وَطَغَى الدَّمُ بِالْإِنْسَانِ” denilir.²⁴

“طَغَى /tağâ” kelimesine istinaden Arapça’da “سَمِعْتُ طَغِيَهُ” denmekte ve “falancanın sesini duydum” anlamında kullanılmaktadır.²⁵

Araştırmamıza konu olan Tâgût sözcüğüne gelince Erken Dönem Arapça sözlüklerinde birkaç anlamda kullanım özellikleri dile getirilmektedir:

a. en-Nisâ 4/60. âyette (يُرِيدُونَ أَنْ يُتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاغُوتِ) Tâgût kelimesi tekil isim olarak kullanılmıştır.²⁶ Ahfeş’ten aktarılan görüşe göre ise Tâgût; tekil ve çoğul olarak insanlardan ve cinlerden oluşan putlar demektir.²⁷

b. en-Nahl 16/36. âyetinde (وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتِ) Tâgût kelimesi dişildir, bununla Lât ve Uzzâ kastedilmektedir.²⁸

c. el-Bakara 2/256-257. âyetlerde geçen Tâgût kelimesi “طَغَى /tağâ” kökünden türemiştir. Kelimenin sonunda yer alan “t” harfinin zait olduğu dile getirilmiştir.²⁹

d. Ebû İshâk’tan aktarılan bir görüşe göre Allah’ın dışında mabut edinilen her şey Tâgût’tur.³⁰

²¹ Bazı lügat sahipleri ise bu iki kökü farklı görmüşler ve sözlüklerinde ayrı ayrı maddelerde ele almışlardır: Muhammed Murtazâ ez-Zebîdî, *Tâcü’l-arûs min cevâhiri’l-kâmûs* (Kuveyt: et-Türâsü’l-Arabî, 2001), “tgy”, 38/492-494.

²² Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü’l-ayn muratteben alâ hurûfi’l-mu’cem* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2003), “tgy”, 4/435. Ayrıca bk.: Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen İbn Düreyd, *Cemheretü’l-luga* (Beyrut: Dâru’l-İlm li’l-Melâyîn, 1987), “tgy”, 2/919; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Tehzîbü’l-luga* (Mısır: Dâru’l-Mısriyye, 1964), “tgy”, 8/167; Ebû’l-Hüseyn Ahmed b. Zekeriyâ İbn Fâris, *Mu’cemü mekâyisi’l-luga* (Beyrut. Dâru’l-Fikr, 1979), “tgy”, 3/412; Ebû’l-Hasen Alî b. İsmâil el-Mürsi İbn Sîde, *el-Muhkem ve’l-muhîtu’l-a’zam*, thk. Abdu’l-Hamid Hinravi (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2000), “tgy”, 6/8; Ebû’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414), “tgy”, 15/7; Ahmed b. Muhammed b. Alî el-Feyyûmî, *el-Misbâhu’l-münîr* (Beyrut: Lübnan Yayınları, 1987), “tgy”, 142; Muhammed b. Ya’kûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-muhît* (Beyrut: Risale Yayınları, 2005), “tgy”, 1307; Zebîdî, “tgy”, 38/492.

²³ Halîl b. Ahmed, “tgy”, 4/435. Ayrıca bk.: İbn Düreyd, “tgy”, 2/919; Ezherî, “tgy”, 8/168; Ebû’l-Kâsım İsmâil Sâhib b. Abbâd, *el-Muhîtu fi’l-luga* (Beyrut: Âlemü’l-Kütüb, 1994), “tgy”, 5/112; Ebû’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *Esâsü’l-belâga*, thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1998), “tgy”, 1/606; İbn Manzûr, “tgy”, 15/9; Fîrûzâbâdî, “tgy”, 1307; Zebîdî, “tgy”, 38/492.

²⁴ İbn Düreyd, “tgy”, 2/919. Ayrıca bk.: İbn Fâris, “tgy”, 3/412; İbn Manzûr, “tgy”, 15/8; Fîrûzâbâdî, “tgy”, 1307; Zebîdî, “tgy”, 38/492.

²⁵ Halîl b. Ahmed, “tgy”, 4/436. Ayrıca bk.: Ezherî, “tgy”, 8/167; İbn Manzûr, “tgy”, 15/8; Zebîdî, “tgy”, 38/492.

²⁶ Halîl b. Ahmed, “tgy”, 4/435. Diğer bir görüşe göre ise söz konusu olan kelime hem tekil için hem de çoğul için kullanılabilir. bk.: Ezherî, “tgy”, 8/168; İbn Sîde, “tgy”, 6/9.

²⁷ Ezherî, “tgy”, 8/168. Ayrıca bk.: İbn Manzûr, “tgy”, 15/9; Zebîdî, “tgy”, 38/496.

²⁸ Halîl b. Ahmed, 4/435. Ayrıca bk.: Sâhib b. Abbâd, 5/112; Fîrûzâbâdî, 1307; Zebîdî, “tgy”, 38/492.

²⁹ Halîl b. Ahmed, “tgy”, 4/436.

³⁰ Ezherî, “tgy”, 8/168. Ayrıca bk.: İbn Sîde, “tgy”, 6/9; İbn Manzûr, “tgy”, 15/9; Fîrûzâbâdî, “tgy”, 1307; Zebîdî, “tgy”, “tgy”, 38/496.

e. Diğer bir görüşe göre Cibt ve Tâgût'tan kasıt “الكهنة والشياطين” /kâhinler ve şeytanlar”dır.³¹

f. İbni Arabî'den (ö. 231/846) aktarılan başka bir görüşe göre Cibt'ten kasıt Yahudi önderleri, Tâgût'tan kasıt ise Hristiyan önderleridir.³²

Erken Dönem sözlüklerine baktığımız zaman Tâgût kelimesinin kök anlamının “taşmak, aşmak” şeklinde olduğunu görürüz. Söz konusu taşkınlık genel bir manada kullanılmıştır. Tâgût kelimesinin köküne verilen bu taşkınlık anlamı hem Allah'ın koyduğu bütün hükümlerine karşı hem de mecazi manada fark etmeksizin kullanılmıştır.

Sözlüklerde Tâgût olarak kabul edilen bazı özel isimler (Lât, Uzzâ, Menât, kâhinler, şeytanlar Hristiyan önderleri vs.) Tâgût'tan türeyenlerdir ama Tâgût'un kendisi değildir. Çünkü bu kelime anaç bir kavramdır, ona atfedilen söz konusu isimler ise onun sadece bir ürünüdür. Bilindiği gibi sözü edilen bu putlar artık yoktur. O zaman Tâgût'un yokluğundan söz etmemiz gerekir ki el-Bakara 2/256-257. âyetlere göre onun yokluğundan söz edilmesi mümkün değildir. Nitekim ilgili âyette Tâgût'u tekfir eden sağlam kulpa tutunmuş olur denmektedir. Bu şunu göstermektedir; o mutlak yokluktan mutlak varlığa kadar mevcudiyetini sürdürecektir ve vardır. Buna da kısmen delil olarak ise en-Nahl 16/36. âyeti göstermek mümkündür.³³ Çünkü bütün peygamberler her ümmete Allah'a kulluk etsinler ve Tâgût'tan içtinap etsinler diye gönderilmiştir.

Tâgût'a verilen anlamlar arasındaki “Allah'ın dışında mabut edinilen her şey Tâgût'tur” görüşü eksik kalmaktadır. Nitekim yukarıdaki yorumumuzda da belirttiğimiz gibi mabut edinilen şeylerden somut kavramlar kastediliyorsa Tâgût olamaz, çünkü somut varlıklar fânidir. Ama bu görüşle Tâgût'tan soyut kavramlar kastediliyorsa, bunlar Tâgût'un kendisi değil Tâgûtî ortamda yetişenlerdir.

1.2. Son Dönem Arapça Sözlüklerinde Tâgût Kelimesi

Bu sözlüklerde “طغو /tg̃v” ile “طغي /tgy” tek kök olarak ele alınmış ve aynı madde içerisinde anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Bazıları ise bu iki kökü farklı maddeler altında incelemişlerdir.³⁴

Tâgût kelimesine verilen kök anlam “ölçüyü/sınırı aşmak” şeklinde olduğu gözlemlenmektedir. Bu anlamından dolayı “denizin taşması, suyun bulunduğu yerden taşması” bu kökle ifade edilmektedir veya inanç konusunda taşkınlık yaparak Allah'a inanmayan birisini betimlemek için de “tg̃v /tgy” kökü kullanılır.³⁵

³¹ Ezherî, “tgy”, 8/168. Ayrıca bk.: İbn Manzûr, “tgy”, 15/9; Firûzâbâdî, “tgy”, 1307; Zebîdî, “tgy”, 38/495.

³² İbn Manzûr, “tgy”, 15/9. Ayrıca bk.: Zebîdî, “tgy”, 38/496.

³³ en-Nahl 16/36: “*Ant olsun biz, her ümmete, 'Allah'a kulluk edin, tâgûtтан kaçının' diye peygamber gönderdik. Allah, onlardan kimini doğru yola iletti; onlardan kimine de (kendi iradeleri sebebiyle) sapıklık hak oldu. Şimdi yeryüzünde dolaşın da peygamberleri yalanlayanların sonunun ne olduğunu görün.*”

³⁴ Edward William Lane, *An Arabic-English Lexicon* (Beyrut: Librairie Du Liban Yayınları, 1968), “tgy”, 5/1856. Ayrıca bk.: Hans Wehr, *A Dictionary of Modern Written Arabic* (Wiesbaden: Otto Harrossowitz, 1971), “tgy”, 561; Cübürân Mes'ûd, *er-Râid* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 1992), “tgy”, 522; Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük* (İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995), “tgy”, 522.

³⁵ Tâhâ 20/24, 43, en-Nâziât 79/17, 37, el-Fecr 89/11. Lane, “tgy”, 5/1856. Ayrıca bk.: Wehr, “tgy”, 561; Louis Maluf, *el-Müncid fi'l-lügati ve'l-edebi ve'l-ulum* (Beyrut: el-Matbaatu'l-Katulikiyye, 1956), “tgy”, 467; İbrahim Mustafa vd., *el-Mu'cemu'l-vasît* (Kahire: Mektebetü's-Şuruki'd-Devliyye, 2004), “tgy”, 2/558; Mes'ûd, “tgy”, 522; İbrahim Medkûr, *el-Mu'cemu'l-vecîz* (Mısır: Talim ve Terbiye Bakanlığı Özel Baskı, 1994), “tgy”, 391; Mutçalı, “tgy”, 522.

“طَعَى /tağâ” kökü birisinin sesini duymak anlamında da kullanılabilir. Arapça’da “سَمِعْتُ طَعَى فُلَانٍ” demek “falancanın sesini duydum” anlamına gelmektedir.³⁶

Arapça’da “طَغِيَّةُ /tağyatün” kökü, Erken Dönem sözlüklerde olduğu gibi, bir şeyin üst kısmı, üst tarafı anlamlarında kullanılmaktadır. Mesela dağın üst kısmını ifade etmek için bu sözcük kullanılmaktadır.³⁷

Arapça’da “طَغَاهُ الشَّيْطَانُ /tağâhü’ş-şeytân” ifadesi “şeytan onu iyilik yolundan alıyordu” anlamında kullanılmaktadır.³⁸

“طَاغِيَّةُ /tağiya” sözcüğü bir kişinin zorba, zalim ve inatçı olduğunu da bildirmektedir.³⁹

Çalışmamızın ana konusu olan Tâgût kavramı Son Dönem sözlük yazarlarının da dikkatlerini çekmiştir. Bu sözlüklerde Tâgût kavramıyla ilgili şu bilgilere ulaşılmıştır:

- Tâgût kelimesine verilen anlamlardan birisi “şeytan”dır.⁴⁰
- Tâgût kelimesiyle kastedilen Lât ve Uzzâ putlarıdır.⁴¹
- Allah’ın dışında mabut edinilen her şey Tâgût’tur.⁴²
- Tâgût kelimesinden kasıt kâhindir.⁴³
- Tâgût kelimesi sihirbaz demektir.⁴⁴

Görüldüğü gibi Son Dönem sözlüklerinde elde edilen anlamlar bazı farklılıklarıyla beraber İlk Dönem sözlüklerine benzerlik arz etmektedir. Dolayısıyla Erken Dönem sözlüklerine yönelik görüşlerimiz genel hatlarıyla burada da geçerlidir. Ayrıca burada ilave olarak şunu vurgulamak gerekir: Tâgût kelimesine verilen “sihirbaz, kâhin, Lât ve Uzzâ gibi putlar, şeytan vs.” Tâgûtî olabilirler; ama Tâgût bunlardan herhangi biri değildir. Yani Tâgût bu sayılanları kapsar ancak Tâgût sadece bunlardan biri/hepsi değildir. Çünkü Tâgût, Allah’ın razı olmadığı bir inanç, bir düşünce ve bir felsefedir. Kur’ân’ın iç bütünlüğünde yer alan Tâgût kelimesinin kapsadığı anlamı, yukarıda verilen anlamların cümlesini ve hatta daha fazlasını kapsamaktadır.

1.3. Kur’ân Sözlüklerinde Tâgût Kelimesi

İsfahânî (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) “طَعَى /tağâ” kökünü ele alırken geçmiş zaman kalıbını vererek (طَعَوْتُ وَطَعَيْتُ /tağavtü ve tağaytü) kökün hem “طَعُو /tğv” hem de “طَغِي /tgy” olabileceğine dikkat çekmektedir.⁴⁵

Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415), Tâgût kelimesinin tahliline geçmeden önce “طَعُو /tğv” ve “طَغِي /tgy”nin “haddi aşmak” olan kök anlamları üzerinde durmaktadır. Nitekim pratik Arapça’da

³⁶ Lane, “tgy”, 5/1856.

³⁷ Lane, “tgy”, 5/1856. Ayrıca bk.: Maluf, “tgy”, 467.

³⁸ Maluf, “tgy”, 467.

³⁹ Lane, “tgy”, 5/1857. Ayrıca bk.: Maluf, “tgy”, 467; Wehr, “tgy”, 561; Mustafa vd., “tgy”, 2/559; Mes’ûd, “tgy”, 522; Medkûr, “tgy”, 391; Mutçalı, “tgy”, 522.

⁴⁰ Lane, “tgy”, 5/1857. Ayrıca bk.: Mustafa vd., “tgy”, 2/558.

⁴¹ Lane, “tgy”, 5/1857. Ayrıca bk.: Wehr, “tgy”, 561; Mutçalı, “tgy”, 522.

⁴² Lane, “tgy”, 5/1857. Ayrıca bk.: Mustafa vd., “tgy”, 2/559; Medkûr, “tgy”, 391.

⁴³ Mustafa vd., “tgy”, 2/558.

⁴⁴ Mustafa vd., “tgy”, 2/559.

⁴⁵ Rağib İsfahânî, *el-Müfredât fi garîbi’l-Kur’ân* (Şam: Dâru’l-Kalem, 2009), “tgy”, 520. Ayrıca bk.: İbrahim Medkûr, *Mu’cemü elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm* (Kahire: el-İdaratü’l-Âmme li’l-Mu’cemât ve İhya’it-Türâs, 1989), “tgy”, 2/709; ElSaid Badawi-Muhamad Abdel Haleem, *Arabic-English Dictionary of Qur’anic Usage* (Leyden: Brill Yayınevi, 2008), “tgy”, 565.

(طَعَوْتُ وَطَعَيْتُ / tağavtü ve tağaytü) ifadeleri “تَجَاوَزَ الْحَدَّ فِي الْعَصْيَانِ / isyan konusunda haddi aşmak” anlamda kullanılmaktadır.⁴⁶

İbrahim Medkûr (1902-1995), el-Hâkka 69/11. âyette⁴⁷ geçen “طَعَى / tağâ” kökünün istiare yoluyla “suyun haddi aşması” yani “taşması” anlamında kullanıldığına dikkat çekmektedir.⁴⁸ Ayrıca Medkûr “طَعَى / tağâ” kökünden türeyen “طاغية / tâğiya” sözcüğünün “صاعقة / yıldırım” anlamında da kullanıldığını belirtmiştir.⁴⁹

John Penrice (1818 – 1892), Tâgût kelimesinin “her azgın ve Allah’tan başka tapınılan şey” anlamına geldiğini belirtmektedir. Söz konusu kelime hem tekil hem de çoğul için kullanılabilir. Ayrıca bu kelime Kur’ân’da her türlü azgınlar (sihirbaz, kâhin, Allah’ı inkâr eden, Kâ’b b. Eşref, azgın cinler, putlar ve doğru yoldan ayrılanlar) için de kullanılmıştır.⁵⁰

Jeffery Tâgût kelimesinin ilk anlamını “idolatri/putperestlik” olarak tanımlamıştır. Onun beyanına göre bu kelime, Allah’a tapınmanın bir alternatifini belirtmek için kullanılmıştır. Ayrıca Jeffery müfessirleri eleştirerek “Tâgût hakkında kesin bir şey bilmiyorlar” ifadelerine yer vermiştir.⁵¹

Kur’ân sözlükleri dikkatli bir şekilde incelendiğinde yukarıdaki tanımlar bizim savunduğumuz görüş ve yaklaşımımızı kısmen de olsa desteklemektedir. Burada özellikle katılmadığımız Medkûr’un “طاغية / tâğiya” kelimesine takdir ettiği “صاعقة / yıldırım” anlamıdır. Onun bu açıklamasına göre “طاغية / tâğiya” kelimesi “صاعقة / yıldırım” kelimesiyle eş anlamlıymış gibi algılanabilir. Esasında böyle bir algı yanlıştır. Nitekim “صاعقة / yıldırım” Semûd kavmini tuğyânlarından dolayı helak olmalarına yol açan, ilahi takdir sonucu zuhur eden atmosferik fiziki bir vakadır. Tıpkı el-Kehf 18/12. âyetinde Allah’ın geceyi gündüzle mahvettiğini beyanı gibi fiziki olaydır. Bu açıdan baktığımızda geceyi mahveden gündüze nasıl ki “طاغية / tâğiya” denilemezse, Semûd kavmini helak eden “صاعقة / yıldırım” a ve diğer kavimleri helak eden tufan, fırtına, denizin yutmasına ve benzeri tabiat olaylarına da Tâgût denilemez.

1.4. Sözlüklerin Genel Değerlendirilmesi

Yapılan araştırmalar neticesinde anlaşılmıştır ki “طَعَى / tağâ” kökü, bilinen bir şeyin sınırını maddî ya da mânevî olarak aşması ve yükselmesi anlamlarını kök anlam olarak korumak-

⁴⁶ İsfahânî, “tgy”, 520. Ayrıca bk.: Muhammed b. Ya’kûb el-Fîrûzâbâdî, *Besâ’iru zevi’t-temyîz fi letâ’ifi’l-kitâbi’l-‘azîz*, thk. Muhammed ‘Alî en-Neccâr (Kahire: Lecnetu lhyâi’t-Turaşî’l-İslâmî Yayınları, 1996), “tgy”, 3/508; Ahmet Muhtar Ömer, *el-Mü’cemü’l-mevsûl lielfâzi’l-Kur’an’il-Kerîm ve kirâetihû* (Riyad: Tûrâs Yayınları, 2002), “tgy”, 293; John Penrice, *A Dictionary and Glossary of the Koran* (Londra: Adam Yayınları, 1873), “tgy”, 90; Medkûr, “tgy”, 2/709; Muhammed Bâsim Mîkâtî vd., *el-Kutûf min lugati’l-Kur’ân: mu’cemu’l-elfâz ve t-terâkîb el-lugaviyye mine’l-Kur’âni’l-Kerîm* (Beyrut: Mektebetü Lübnan Nâşirûn Yayınları, 2007), “tgy”, 624; Badawi-Abdel Haleem, “tgy”, 566; Hasen el-Mustafavî, *et-Tahkîk fi kelimâti’l-Kur’âni’l-Kerîm* (Kahire-Londra: Merkezü Neşr Asar el-Allâme el-Mustafavî, H. 1393), “tgy”, 7/95; Ebû’l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf Semîn el-Halebî, *Umdetü’l-huffâz fi tefsîri eşrefi’l-elfâz*, thk. Muhammed Bâsil Uyûnu’s-Sûd (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1996), “tgy”, 2/406; Ahmed Ubeyd el-Kebîsî, *Mevsûatü’l-kelime ve ahavatiha fi’l-Kur’âni’l-Kerîm* (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 2017), “tgy”, 7/515; Hasîrîzâde Mehmed Ahmed Muhtâr Elif Efendi, *en-Nürü’l-furkân fi şerhi lugati’l-Kur’ân* (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015), “tgy”, 2/47; Mehmet Okuyan, *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur’ân Sözlüğü* (İstanbul: Düşün Yayınları, 2015), “tgy”, 528.

⁴⁷ İsfahânî, “tgy”, 520. Ayrıca bk.: Fîrûzâbâdî, “tgy”, 3/508; Medkûr, “tgy”, 2/709; Mîkâtî vd., “tgy”, 625; Badawi-Abdel Haleem, “tgy”, 565; Mustafavî, “tgy”, 7/95; Kebîsî, “tgy”, 7/515.

⁴⁸ İsfahânî, “tgy”, 520. Ayrıca bk.: Fîrûzâbâdî, “tgy”, 3/508; Medkûr, “tgy”, 2/709; Mîkâtî vd., “tgy”, 625; Badawi-Abdel Haleem, “tgy”, 565; Mustafavî, “tgy”, 7/95; Kebîsî, “tgy”, 7/515.

⁴⁹ Medkûr, “tgy”, 2/710.

⁵⁰ İsfahânî, “tgy”, 521. Ayrıca bk.: Ahmet Muhtar Ömer, “tgy”, 293; Penrice, “tgy”, 90; Medkûr, “tgy”, 2/709; Mîkâtî vd., “tgy”, 625; Badawi-Abdel Haleem, “tgy”, 565; Hüseyin b. Muhammed ed-Dâmegânî, *Kâmûsü’l-Kur’ân* (Beyrut: Dâru’l-İlm li’l-Melâyîn, 1983), “tgy”, 297; Mustafavî, “tgy”, 7/95.

⁵¹ Jeffery, “tgy”, 202.

tadır. Bu sebepten ötürü dağın uç kısmına veya yüksek bir yere “طَغْيَةٌ /tağyatün” ve “طَغْوَةٌ /tağvetün” denmektedir.⁵² Buna ek olarak Tâgût’luk insanlığa müşahhas kılınan bir kavramdır. Yani beşerî hayatın her safhasında, vazedilmiş ilahi had ve hududu aşan gidişattır.

Tâgût kelimesi dilcilerin de açıkça belirttikleri gibi hem tekil, hem çoğul, hem eril, hem de dişil bir kelimedir. Dilciler arasındaki bu farklı yaklaşımların ana sebebi; Tâgût kelimesinin bu dilsel özelliklerinin Kur’ân’da yer bulmasından kaynaklanmaktadır.

Kanaatimizce sözlükler bize Tâgût kelimesinin kök anlamı hakkında bilgi vermede kıymetli ve doğru olmakla beraber, Kur’ân’ın tanımladığı ve ilk muhatabın algıladığı anlamı karıştırmakta yeterli değildir. Çünkü, en-Nahl 16/36. âyetinde de belirtildiği gibi, her topluma Allah’a kulluk edilsin ve Tâgût’tan içtinap edilsin diye elçi gönderilmiştir.⁵³ Bu demektir ki peygamberlerin geldikleri her toplum vahyin nüfuz etmediği bir düzene, bir yönetim biçimine sahiptiler. Bu toplumların kahir ekseriyetle maddî ve mânevî tercihlerinde bir taşkınlık, bir negatiflik söz konusuydu. Peygamber efendimizin gönderildiği dönemdeki Cahiliye toplumunda görülen azgınlıkların cümlesi gibi. Yani ilk Peygamberden son peygambere kadar gelenlerin yegâne hedefi tevhit inancına dayalı hayatı tesis etmek ve vahye mebni bu muvahhit hayatı çeşitli dönemlerde taşkınlıklarla ebedi hiçliğe sürükleyen Tâgûtî fitrattan içtinap ettirmek olmuştur. Kanaatimizce Tâgût kelimesinin daha iyi anlaşılması için sözlüklerde belli ve müşahhas örneklerden hareket edilip açıklanması, ilgili kavramın sonraki dönemlerde anlam daralmasına uğramış gibi bir intiba uyandırmasına sebep olmuştur. Netice olarak son vahyin ilk muhatablarının algıladığı anlamın, sonraki dönemlerde Tâgût kelimesinin dile getirilen sadece belirli unsurların anlamlarından ibaret olduğu düşünülmüştür ki çalışmamızda da vurguladığımız gibi bu düşünce isabetli değildir. Burada yeri gelmişken İbn İshâk’ın (ö. 151/768) *es-Sîretü’n-nebeviyye* eserinde Tâgût’la alakalı yer alan bir bilgiye değinmek istiyoruz. Mekke’li müşrikler Kâbe’ye gösterdikleri tazimi putlara da gösterirlerdi. Bu nedenle Kâbe ile beraber put evleri inşa etmişlerdi. İbn İshâk’ın belirttiğine göre Tevâgût kelimesinin Kâbe dışında inşa ettikleri bu mabetler için kullanıldığı bilgisi yer almaktadır.⁵⁴ Bu bilgi ilk muhatabının kelimeye yüklediği anlam hakkında önemli ipuçları verdiği düşünülebilir. Buna göre ilk muhatabın bu kelimeyi “put” ile özdeşleştirdiği intibamı vermektedir. Kaynakların belirttiğine göre⁵⁵ putperestlik Hz. Nûh döneminden itibaren başladığı varsayılmaktadır. Hz. Muhammed’in risalet döneminde de putperestlik revaçtaydı. Dolayısıyla Kur’ân’da geçen Tâgût kavramı “put” veya “putperestlik” anlamını yansıtır hale gelmiştir. Fakat Tâgût’un sadece bundan ibaret olduğunu söylemek, çalışmamız boyunca da vurgu yaptığımız üzere, yanıltıcı olacaktır. Burada şu hakikatin hatırlatılması gerekir ki Kur’ân’da Tâgût kelimesi devamlı tekil kullanılmış çoğul hali geçmemektedir. Allah insanların Tâgût’lardan değil Tâgût’tan içtinap etmelerini istemektedir. Ayrıca belirtmek gerekir ki çalışmamızın giriş kısmında, Tâgût’la alakalı fikir üretenler “onu modern dönem insanı için müşahhas bir anlamdan ziyade bir “sistem” olarak algılanmıştır. Bu anlamın da Kur’ân’da belirtilen Tâgût’un kapsamına girdiği bir hakikattir.” düşüncesine hâkim olduklarını söylemek mümkündür. Fakat bu yaklaşım, çalışmamızın farklı yerlerinde de belirttiğimiz gibi, Kur’ân’ın Tâgût’la ilgili ortaya koyduğu tanım ve hükümlere uygun düşmemektedir.

⁵² Mustafavî, “tgy”, 7/96.

⁵³ en-Nahl 16/36.

⁵⁴ Ebû Abdillâh Muhammed İbn İshâk, *es-Sîretü’n-nebeviyye* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1424/2004), 1/63-64.

⁵⁵ Ebü’l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Ömer İbn Kesîr, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, thk. Mustafa Abdülvahid (Kahire: İâsâ el-Bâbî el-Halebî, 1395/1976), 1/68.

2. Tefsirlerde Tâgût Kelimesinin Tahlili

Çalışmamızın boyutlarını aşmamak için bu bölümde “طَغَى /tağâ” kökü üzerinde durmayacağız. Bu bölümdeki amacımız Tâgût kelimesinin Kur’ân’daki kullanımlarına ve yer aldığı bağlama göre müfessirlerin verdikleri manaları tespit ve tahlil etmek olacaktır. Anlam kargaşası yaşanmaması için Tâgût kelimesine verilen anlamları maddeler halinde zikredeceğiz. Benzer görüşte olanların bazılarını ise dipnotta belirtmekle yetineceğiz.

2.1. Şeytan

Mukâtil b. Süleymân (ö. 150/767), el-Bakara 2/256. âyette geçen Tâgût kelimesine şeytan anlamını takdir etmektedir.⁵⁶ Hevvârî (ö. 280/893 civarı) ise bu kelimeye “insan şeklinde şeytan” anlamını vermektedir.⁵⁷

Kurtubî (ö. 671/1273) en-Nisâ 4/51. âyeti yorumlarken Tâgût kelimesinin farklı anlamlarda kullanılabileceğini aktarmaktadır. Aktardığı görüşler arasında Tâgût kelimesinin “الجبت إلبليس والطاغوت أولياؤه /Cibt İblis’tir, Tâgût ise onun ortaklarıdır” düşüncesini taşımaktadır.⁵⁸

Kanaatimizce el-Bakara 2/256. âyette geçen Tâgût kelimesinin şeytan anlamında kabul edilmesi yeterli değildir. Çünkü hem el-A’râf 7/146. âyetin muhtevası, hem de el-Bakara 2/256. âyetin siyâk-sibâkında (254-255. âyetler) imanın gereği ve niceliği tarif edildikten sonra, el-Bakara 2/256. âyet “rüşd” ve “ğay” kavramlarıyla başlamaktadır. Âyetin devamında infakın gereği ve iman kelimesinin niceliği hususunda doğruyu ve doğru yolu gösteren, vahiyden neşet bulan bir yolun tanımını için rüşd lafzı kullanılmaktadır. İnfak ve iman hususunda yanlış ve yanlış yolu ve hatta bütün taşkınlıkları, rüşd’ün zıt anlamlısı, ilkel bir dürtü olan ve herkeste, her toplumda bulunan ğay lafzı kullanılarak, hemen akabinde Tâgût’un tekfir edilmesi istenilmektedir. Söz konusu âyetlerdeki bu belagat akışı, Tâgût’un ğay’dan tezahür eden, peygamberlerin gelmelerinden önceki toplumlarda görülen özel, sıfat-isim bir kavram, bir hayat ortamı, bir sistem olduğu düşünülmesi mümkündür.

Yine Kurtubî’nin en-Nisâ 4/51. âyeti yorumlarken Tâgût kelimesine “الجبت إلبليس /Cibt İblis’tir, Tâgût ise onun ortaklarıdır” şeklinde mana takdir ettiği görülmektedir. Halbuki Tâgût kavramı; Cibt’i de, İblis’i de ve tarih boyunca peygamberlerin mücadele ettiği diğer unsurları da kapsamaktadır. Ayrıca Kurtubî’nin bu tanımını anlam olarak soyuttur. Fakat âyet ise bir “yolu” tarif ederek devamındaki âyetlerle somutlaştırıp yaygınlaştırmaktadır.

Ayrıca bu âyette Cibt ve Tâgût’un ardışık zikredilişi örnek olarak şöyle açıklanabilir: Tâgût komünizm ise Cibt komünisttir, Tâgût ateizm ise Cibt ateisttir veya Tâgût putperestlik ise Cibt putperesttir, diyebiliriz. Burada yeri gelmişken Cibt kelimesinin başka bir anlam inceliğinden söz etmek istiyoruz. Tâgût’tan içtinap etmeyenler ve Tâgût’u benimseyenler Cibt’tir.⁵⁹

⁵⁶ Mukâtil b. Süleymân, *et-Tefsîrû l-kebîr* (Beirut: Müessesetü’t-Tarihi’l-Arabî, 2002), 1/214. Ayrıca bk.: Hüd b. Muhakkem el-Hevvârî, *Tefsîru kitâbillâhi l-azîz* (Beirut: Dâru’l-Garbi’l-İslâmiyy Yayınları, 1990), 1/241; Taberî, *Câmiu l-beyân*, 4/555.

⁵⁷ Hevvârî, *Tefsîru kitâbillâhi l-azîz*, 1/389. Ayrıca bk.: Taberî, *Câmiu l-beyân*, 7/136; Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrû l-Kur’âni l-Azîm müsneden an rasûlillâhi ve’s-sahâbeti ve’t-tâbiîn* (Riyad: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1997), 3/976.

⁵⁸ Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmiu li-ahkâmi l-Kur’ân* (Riyad: Daru Âlemü’l-Kütüb, 2003), 5/248. Ayrıca bk.: Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu l-kadir*, thk. Abdurrahman ‘Umayr (Dâru’l-Vefa, Beirut 1994), 1/765.

⁵⁹ Tâgût kavramını ele alan bir makalede ise “Bu kavram Kur’ân’da tâğutla beraber bir yerde (bk. en-Nisâ 4/51) ve bir kere geçer ve genellikle onunla aynı anlamı taşır/eş anlamlısıdır.” ifadeleriyle Cibt’tin Tâgût’la eş anlamlısı olduğu söylenir ki kanaatimizce bu yanlış bir yaklaşımdır, bk.: Cora, “Şeytanî Güç Sembolü Tâğut ve İfade Ettikleri”, 540.

Burada bu müfessirlerin Tâgût kelimesine verdikleri “şeytan” anlamının “şeytanî düzenler” olarak da algılanabileceği düşünülürse de bu fikir yine eksik kalacaktır. Çünkü Tâgût mutlak varlıktaki mutlak yokluktur, fitridir. Şeytan ve ondan neşet eden şeytanî düzenler ise bu Tâgûtî ortamda hayat bulmuş ve Tâgûtî bir unsurdur. Burada şunun hatırlatılmasında yarar vardır: şeytan bir varlık, Tâgût ise mutlak yokluğu bildiren bir sistemdir.

Yeri gelmişken önemli bir hususa dikkat çekmek gerekir: bazılarınca Tâgût olarak kabul edilen “şeytan ve dostları, şeytanî düzen oluşturanlar, putlar...” Kur’ân’ın beyanına göre ahirette Allah’ın muhatabı olacak ve sorgulanacaklardır. Fakat hiçbir âyette Tâgût’un muhatap olacağı veya sorgulanacağı hakkında herhangi bir bilgi yer almamaktadır.

2.2. Put

Ebû Ubeyde’nin (ö. 209/824 [?]) yorumuna göre el-Bakara 2/256. âyetinde geçen Tâgût kelimesi putlar anlamında kullanılmıştır. Ayrıca Ebû Ubeyde⁶⁰ Tâgût kelimesinin çoğul haline dikkat çekmektedir: Tâgût, putlardır. İnsan ve cinlerden olan tavâgût ise onların şeytanlarıdır.⁶¹ Bazı müfessirler el-Mâide 5/60. âyeti yorumlarken de puttan (buzağı) bahsettiklerini görmek mümkündür.⁶²

Her ne kadar müfessirler yukarıda ifade edildiği üzere Tâgût kelimesine put anlamı vermiş olsalar da bize göre putlar Tâgût’un kendisi değildir. Putlar; Tâgût’un türevlerinden, hayatın çeşitli fazlarda lider konumunda olan varlıklardır. Örnek olarak şunu söyleyebiliriz: Firavun tâğidir,⁶³ Hz. Musa’nın peygamber olarak karşı geldiği şey düzendir, bu düzen ise Tâgût’tur. Çünkü Kur’ân’ın beyanına göre bütün peygamberler Tâgût’a karşı mücadele etmek için gönderilmişlerdir.⁶⁴

2.3. Sihirbaz ve Kâhin

Bu konuda Taberî’nin (ö. 310/923) aktardığı görüşlerden birisine göre Tâgût kelimesi sihirbaz/kâhin anlamında kullanılmıştır.⁶⁵

Tâgût kelimesine atfedilen bu anlamlar, Tâgût’tan neşvünema bulan taraftarlarıdır, yoksa Tâgût’un kendisi değildir. Nitekim sihirbazın ve kâhinin ölmesiyle Tâgût’luk bitmiş olması gerekir, hâlbuki durum asla öyle değildir. Bunlar sadece Tâgût’un aktörleri konumundadır. Yapılan bu değerlendirme sihirbaz ve kahinlerin belki de kıyamete kadar devam edecek misyonlarını da kapsamaktadır. Söz konusu olan misyon da Tâgût’un bir parçası mesabesinde-dir.

2.4. Allah Dışında İbadet Edilen Her Şey

Taberî el-Bakara 2/256-257. âyetlerde geçen Tâgût kelimesiyle alakalı görüşlere yer verdikten sonra kendi görüşünü şöyle açıklamıştır: “şöyle ki Tâgût’tan kastedilen şey; Allah’a

⁶⁰ الطاغوت: الأصنام، والطواغيت من الجن والانس شياطينهم

⁶¹ Ebû Ubeyde Ma’mer b. el-Müsennâ, *Mecâzû’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Fuat Sezgin (Kahire: Hanci Yayınları, 1988), 1/79. Ayrıca bk.: Ebu Mansur el-Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân* (Risale: Beyrut 2004), 1/216; Ebû’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *en-Nüket ve’l-uyûn* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, ts.), 1/327.

⁶² Ebû Ca’fer Muhammed b. el-Hasen et-Tûsî, *et-Tibyân fî tefsiri’l-Kur’ân* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, ts.), 3/572. Ayrıca bk.: Ebû’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer ez-Zemaşeri, *el-Keşşâf* (Riyad: Mektebetü’l-Ubeykân, 1998), 2/263; Ebû Alî el-Fadl b. Hasan et-Tabersî, *Mecmeu’l-beyân fî tefsiri’l Kur’ân* (Beyrut Dâru’l-Ulûm, 2005), 3/304.

⁶³ Tâhâ 20/24.

⁶⁴ en-Nahl 16/36.

⁶⁵ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 4/557. Ayrıca bk.: İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-Azîm*, 1/495; Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 1/216.

karşı azgınlık vasfına sahip olan ve O'nun dışında kulluk edinilen herkes/her şey için kullanılabilir. ”⁶⁶

Zeyd b. Alî'nin (ö. 122/740) belirttiğine göre Tâgût kelimesine şu anlam verilmiştir: “كُلُّ مَعْبُودٍ مِنْ حَجَرٍ أَوْ مَدْرٍ أَوْ صُورَةٍ أَوْ شَيْطَانٍ / Taş, çamur, bir görüntü veya bir şeytandan ibaret her türlü mabut”.⁶⁷

Burada ilim erbabı; Tâgût kelimesine “Allah dışında ibadet edilen her şey” gibi bir anlamı takdir ederek Tâgût'un manasını sınırlandırmakta ve sadece mabut yönünü yansıtmakta ve ibadete indirgemektedirler. Tâgût kelimesine yüklenen en geniş anlam “Allah dışında ibadet edilen her şey” olduğunun söylenmesi mümkündür. Aynı şekilde, belki de, bu ifadeyi “Allah dışında itaat edilen her sistem” şeklinde anlaşılmasının önünde bir engel görünmemektedir. O zaman akla şu soru gelmektedir: Acaba Tâgût kelimesinin hangi anlamı bu ifadeye dahil olmaz? Buna kısaca şöyle cevap verilmesi mümkündür: Allah'a ibadet ve itaat, mahlukatın yaratılmasıyla başlamasına rağmen, Tâgût'un varlığı; yaratılıştan önce, Allah'ın mutlak varlığındaki mutlak yokluğunun kabulüdür.

2.5. Kâ'b b. Eşref/ Huyey b. Ahtab

Müfessirlerin aktardığı görüşler arasında el-Bakara 2/256-257. âyetlerde geçen Tâgût kelimesiyle Kâ'b b. Eşref (ö. 3/624) veya Huyey b. Ahtab'in kastedildiğini görmekteyiz.⁶⁸

Burada benimsenen bu anlama – ki benzer anlamları en-Nisâ 4/60. âyetinde de görmek mümkündür – katılmamız mümkün değildir. Çünkü açıkça bilindiği gibi⁶⁹ Kâ'b b. Eşref veya Huyey b. Ahtab'tan önce de Tâgût vardı. Onlar öldükten sonra da Tâgût var olmaya devam etmiştir. Bu âyetlerde ne Kâ'b b. Eşref, ne Huyey b. Ahtab ve ne de bunların niteliklerini kıyama kadar taşıyacak kişiler Tâgût olarak görünmemelidir. Ancak bunların temsil ettikleri/sıgındıkları hukuk Tâgût'tun bir parçası olarak yorumlanabilir.

2.6. İnsanı Azdıran Her Şey/Herkes

Sa'lebî (ö. 427/1035), el-Bakara 2/256. âyette geçen Tâgût kelimesiyle alakalı “Ehl-i Meânî”den aktarmada bulunarak “كل ما يطغي الإنسان / insanı azdıran her şey” anlamını vermektedir.⁷⁰ Kuşeyrî'nin (ö. 465/1072) yorumuna göre Tâgût kelimesi “insanı Allah'tan alıkoyan herkes” için kullanılması mümkündür.⁷¹ Beyzâvî (ö. 685/1286) de Tâgût kelimesine benzer bir anlam takdir etmektedir.⁷²

Taberî gibi bazı önemli müfessirler en-Nisâ 4/51. âyetin yorumunda Tâgût kelimesinin sahip olduğu anlamlar üzerinde durmaktadırlar. İbn-i Abbas'a (ö. 68/687-88) atfedilen bir rivâyete göre Tâgût kelimesi “إنه اسم للذين يكونون بين الأصنام يعبرون عنها ليضلوا الناس / İnsanları

⁶⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 4/558. Ayrıca bk.: İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 1/495; Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2002), 2/236.

⁶⁷ Zeyd b. Alî b. Hüseyin, *Tefsîrü garîbi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Cevâd el-Hüseyinî el-Celâlî (Beyrut: Dâru'l-Va'yi'l-İslâmî, ts.), 172.

⁶⁸ Ebû'l-Leys es-Semerkindî, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993), 1/224. Ayrıca bk.: Ebû Muhammed Mekkî b. Ebû Tâlib, *el-Hidâye ilâ bulûği'n-nihâye* (B.A.E.: Câmiatü's-Şârîka, 2008), 1/853; Mukâtil b. Süleymân, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 1/379; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 2/236.

⁶⁹ Örnek olarak en-Nahl Süresi'nin 36. âyetine bakılabilir.

⁷⁰ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 2/236. Ayrıca bk.: Hüseyin b. Mes'ûd el-Ferrâ el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl* (Riyad: Dâru Tayyibe, 1989), 1/314; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981), 7/15.

⁷¹ Abdülkerim b. Hevâzin Kuşeyrî, *Letâifü'l-işârât*, thk. İbrâhim Besyûnî (Mısır: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000), 1/197.

⁷² Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1998), 1/155. Benzer görüşler için bk.: Ebüssuûd Muhammed, *İrşâdü'l-akli's-selîm* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 1/250; Senâullah Pânîpetî el-Mazharî, *Tefsîrü'l-Mazharî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2004), 1/399.

saptırmak için güya putlara tercümanlık yapan kişilere verilen bir isimdir” anlamında kullanılmıştır.⁷³

Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 606/1210) aktardığı bir rivâyete göre ise; Müslümanlardan bir adamın, münafık bir adam üzerinde hakkı vardı. Bunun üzerine münafık onu, İslam öncesi insanlar tarafından hakemleştikleri bir puta başvurmalarını istedi. Bu putun yanında, puta tercümanlık yapan bir adam vardır. İşte âyetteki Tâgût'tan kasıt tercümanlık yapan bu adamdır.⁷⁴

Kanaatimizce insanı azdıran şey Tâgût değildir, örneğin şeytandır veya benzer canlı/cansız varlıklardır. Tâgût; ilahi olmayan bir ortam, bir sistem, bir iklimdir. Burada Tâgût'a atfedilen örnekler ise bu ortamda gelişen olay, olgu ve faillerdir.

2.7. Nefs

Sa'lebî'nin “Ehl-i İşaret”ten aktardığı diğer bir rivâyete göre el-Bakara 2/256. âyette geçen Tâgût kelimesi nefis anlamında kullanılmıştır.⁷⁵

Sa'lebî'nin aktardığı bu görüş şahıs bazında düşünülmesi mümkün olsa da toplumda geçerliliğinin varsayılması mümkün gözükmemektedir.

2.8. İnatçı ve Asi

Mâverdî'nin (ö. 450/1058) aktardığı yedi görüşten birinde Bakara 2/256. âyette geçen Tâgût kelimesinin “مَرَدَةُ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ / insan ve cinlerden inatçı ve asi olanlar” anlamına geldiği belirtilmektedir.⁷⁶

Mâverdî'nin aktardığı bu görüş bizim kabulümüze göre eksik kalmaktadır. Nitekim inatçı-asi insan ve cinlerin Tâgût sayılması bir furuat mesabesindedir, bu kavramın tamamını yansıtmamaktadır. Çünkü Tâgût, insan ve cini inatçı-asi kılan, mülhim fücüratın oluşturduğu bir dürtü, düşünce ortamıdır. Bu ortam aynı zamanda Hz. Âdem'e secde etme emrine⁷⁷ riâyet etmeyen İblis'e şeytani vasıf kazandıran ğay ortamıdır ki bu da fitridir.⁷⁸

2.9. Mümin Olmayan Kişi

Mâtürîdî (ö. 333/944) en-Nisâ 4/60. âyetin yorumunda Tâgût kelimesinin kâfir anlamına da gelebileceğini vurgulamaktadır.⁷⁹

Mâtürîdî'nin takdir ettiği bu anlam, Tâgût'un somut boyutunu yansıtan sadece bir olgudan ibarettir. Ayrıca belirtmek gerekir ki Tâgût'luk sadece kâfirden değil mümin olan bir kişiden de tezahür edebilir. Buna örnek olarak Kur'ân'ın geçmiş mümin milletlerden haber veren âyetlerini delil olarak gösterebiliriz. et-Tevbe 9/30. âyetinde, birer mümin olarak Yahudilerin

⁷³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 7/135. Ayrıca bk.: İbn Ebû Hâtim, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 3/975; Cevzî, *Zâdü'l-Mesîr*, 2/107.

⁷⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 10/157. Ayrıca bk.: Nizâmeddin en-Nisâbü'rî, *Garâibü'l-Kur'ân ve regâibü'l-furkân* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996), 2/436.; Ömer b. Nûriddîn Alî İbn Âdil, *el-Lübâb fî ulûmi'l-kitâb*, thk. Heyet (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998), 6/452.

⁷⁵ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 2/236. Ayrıca bk.: Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 1/327; Ebü'l-Hasen Burhânüddîn el-Bikâî, *Nazmü'd-dürer fî tenâsübi'l-âyât ve's-süver* (Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.), 4/42.

⁷⁶ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 1/327. Ayrıca bk.: Tabersî, *Mecmau'l-beyân*, 2/134; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 7/15. İbnü'l-Cevzî'nin Zeccâc'dan aktardığı bir rivâyete göre Tâgût kelimesi, “ehli kitaptan inatçı ve asi olanlar”ı temsil etmektedir: İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*, 1/306. Ayrıca bk.: Cemâleddin el-Kâsîmî, *Mehâsinü't-te'vil* (Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1957), 3/1324.

⁷⁷ el-Kehf 18/50.

⁷⁸ el-A'râf 7/16.

⁷⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 1/446.

Üzeyir'e, Hristiyanların da Hz. İsa'ya "Allah'ın oğlu" yakıştırmalarını örnek olarak verebiliriz.⁸⁰

2.10. Batıl Olan Şeyler

Muînüddin İcî (ö. 905/1500), en-Nisâ 4/60. âyetini yorumlarken âyette geçen Tâgût kelimesine farklı bir anlam takdir etmektedir. Ona göre âyetteki bu kelime "الطاغوت ههنا ما سوى" / Buradaki Tâgût, Allah'ın Kitabı ve Resulünün Sünnetinin haricinde batıl olan her şeydir."⁸¹

en-Nisâ 4/60. âyetten çıkarılması gereken mana Tâgût'un hukuk alanındaki zuhuratı olmalıdır. İcî'nin bu yorumu Tâgût'un geçtiği diğer âyetlerdeki hayatın diğer dönemlerindeki boyutunu yansıtamamaktadır. Ayrıca İcî; Tâgût'u tarif ederken, onun etkin olduğu döneminin tamamını değil sadece Hz. Muhammed'in risalet dönemini vurgulamaktadır. Hâlbuki Hz. Muhammed'den önce de Tâgût'luk vardı ve ona karşı mücadele verilmişti.

2.11. Allah'ın Dışında Olan Her Şey

Râzî gibi bazı müfessirler en-Nisâ 4/76. âyetin yorumunda Tâgût kelimesinin "كل ما سوى" / Allah'ın dışında olan her şey Tâgût'tur" anlamında olduğunu dile getirmektedirler.⁸²

en-Nisâ 4/71-76. âyetlerde Tâgûtî bir ortamda/sistemde insanlığın içine düştüğü olumsuz bir durum ve onunla mücadelenin gereği anlatılmaktadır. Fakat Râzî'nin genel olarak belirttiği manayı ilgili âyetlerden çıkarmak zordur. Nitekim onun yorumuna göre; Allah'ın dışında olan insanoğlu da dahil bütün varlık Tâgût'tur.

2.12. Ehbâr

Bazı müfessirler el-Mâide 5/60. âyette geçen Tâgût kelimesinin "الأخبار /haham, Yahudi ve Hristiyanların büyük din adamı" anlamında olabileceğini vurgulamaktadırlar.⁸³

Âyetin yer aldığı bağlam dikkatlice incelendiğinde din adamlarının görevlerini laikiyle yapmadıklarından, haram ve helal konusunda toplumu uyarmadıklarından dolayı bunun doğurduğu sonuçlardan; insanların maymun ve domuz sıfatına bürünecekleri ve Tâgût'a kulluk edeceklerinin anlatıldığı görülecektir. Dolayısıyla âyette geçen Tâgût kelimesine "الأخبار /haham, Yahudi ve Hristiyanların büyük din adamı" gibi bir anlamının takdir edilmesi bizce makbul değildir.

2.13. Dünya

Tüsterî (ö. 283/896) ve Eттаfeyyiş (ö. 1332/1914), ez-Zümer 39/17. âyetin yorumunda Tâgût kelimesinin "dünya" anlamında kullanıldığını ileri sürmektedirler: Tâgût dünyadır. Onun aslı cehalet, dalları ise yiyecek ve içeceklerdir. Onun süsü övünme, meyvesi isyan, ölçüsü merhametsizlik ve ceza olan bir dünyadır.⁸⁴

⁸⁰ et-Tevbe 9/30.

⁸¹ Muînüddin İcî, *Câmiu 'l-beyân fi tefsîri 'l-Kur'ân*, nşr. Abdulhamid Hendevî (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2004), 1/370. Ayrıca bk.: Kâsımî, *Mehâsinü 't-te'vil*, 5/1352; Muhammed Seyyid Tantâvî, *et-Tefsîrü'l-vasît li'l-Kur'âni 'l-Kerîm* (Kahire: Risale, 1987), 3/196.

⁸² Râzî, *Mefâtihu 'l-gayb*, 10/189. Ayrıca bk.: İbn Âdil, *el-Lübâb fi ulûmi 'l-kitâb*, 6/499; Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed İbn Acîbe, *el-Bahrü 'l-medîd fi tefsîri 'l-Kur'âni 'l-mecîd* (Kahire: Hasan Abbâs Zekî, 1999), 1/530.

⁸³ Râzî, *Mefâtihu 'l-gayb*, 12/38. Ayrıca bk.: Alî b. Muhammed el-Hâzin, *Lübâbü 't-te'vil fi me'âni 't-tenzîl* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), 2/58; Nîsâbü'rî, *Garâibü 'l-Kur'ân ve regâibü 'l-furkân*, 2/612.

⁸⁴ Ebü Muhammed Sehl b. Abdillâh et-Tüsterî, *Tefsîrü 'l-Kur'âni 'l-Azîm* (Kahire: Dâru'l-Haram li't-Türâs, 2004), 232.

Belirtmek gerekir ki dünyanın üç veçhesi vardır. Biri yaratana bakar. Onun güzelliğinin sanatını bize anlatır. İkincisi cenneti hatırlatır ve ona götürür. Üçüncü veçhi de cehenneme davet eder. Tüsterî ve Eттаfeyyiş yorumlarında bize dünyanın bu üçüncü veçhini Tâgût olarak adlandırmaktadır. Onların bu tespitleri; Tâgût'un dünya olduğunu değil, onun dünyada da olduğunu gösterir. Nitekim Tâgût; Peygamber efendimizin geldiği Cahiliye dönemi ve hatta bütün peygamberlerin geldiği dönemlerdeki toplumların kulluk ettikleri vahyin nüfuz etmediği ortamın tamamıdır.⁸⁵ Dünyanın diğer iki veçhine rağmen onun Tâgût olduğunu göstermez. Nitekim dünya Hz. Âdem'in tövbesinin kabulünün karşılığıdır.

Araştırmamızın neticesinde incelenen tefsirlerde Tâgût kelimesine toplam on üç farklı anlam verildiğini tespit ettik. Bu kaynaklarda bazı ilim adamlarınca Tâgût kelimesinin açıklanmaya ve yorumlanmaya çalışıldığında, Kur'an'da zikredilen birtakım olumsuz fiil veya failerin üzerinden hareket edildiğini ve bunların Tâgût olarak kabul edildiğini görmekteyiz. Bununla beraber belirtmek gerekir ki kimi ilim adamları da Tâgût kelimesinin bazı ilim adamlarınca dile getirilen görüşlerin hepsini kapsar mahiyette olduğunu ve öyle yorumlanması gerektiğini⁸⁶ düşünmektedirler:

Taberî en-Nisâ 4/51. âyeti yorumlarken Tâgût kelimesinin hangi anlamlara gelebileceğini içeren rivâyetleri ayrıntılı bir şekilde ele aldıktan sonra aşağıdaki yorumuyla kendine göre en doğru olanını şöyle belirtmektedir:

{يُؤْمِنُونَ بِالْجِبْتِ وَالطَّاغُوتِ} ifadesinde geçen bu iki kelimenin yorumunda söylenecek isabetli görüş şudur: âyette geçen Cibî ve Tâgût Allah'ın dışında ibadet için tazim edilen veya kendisine ihtiram edilen her türlü saygınlığı ifade etmek için kullanılan iki isimdir. Bunlar taştan yapılan putlar da olabilir, insan da olabilir, şeytan da olabilir. Bu itibarla bu iki kelime, yukarıda zikredilen görüşlerin hepsini kapsar mahiyettedir. Madem durum böyledir o zaman Cahiliye döneminde kendisine tapınılan putlar birer Cibî ve Tâgût'tur. Aynı şey, kâfirlerin Allah'a isyan konusunda kendilerine boyun eğdikleri şeytanlar da böyledir. Aynı şey, ... büyücü ve kâhinler için de geçerlidir. Aynı şey, Kâ'b b. Eşref ve Huyey b. Ahtab için de geçerlidir. Çünkü Yahudiler, Allah'a isyan etme, O'nu ve Resul'ünü inkâr etme konusunda bu ikisinin inançlarına uydular, bu yüzden Kâ'b b. Eşref ve Huyey b. Ahtab Cibî ve Tâgût oldular.⁸⁷

Fahredden er-Râzî en-Nisâ 4/51. âyeti yorumlarken birçok görüşe yer verdikten sonra aşağıdaki açıklaması dikkat çekmektedir:

Râzî Tâgût'la alakalı pek çok görüşün olduğunu vurgulayarak farklı bir boyuta odaklanılması gerektiğini vurgulamaktadır. Ona göre Cibî ve Tâgût kelimelerine verilen anlamlar örnek mesabesindedir. Râzî'ye göre Cibî ve Tâgût'un içerdiği esas anlam; şer ve fesat hususunda doruk noktaya ulaşmış herkese/her şeye verilen birer isimdir.⁸⁸

Ebû Hayyân (ö. 745/1344) el-Bakara 2/256. âyeti yorumlarken; kendinden önceki ilim adamlarının Tâgût kelimesine takdir ettikleri manalara değindikten sonra “ وَيُنَبِّغِي أَنْ تَجْعَلَ هَذِهِ ” ifadesiyle bütün bu görüşlerin temsili olarak algılanması gerektiğini dile getirmektedir. Nitekim ona göre Tâgût; Tâgût olarak verilen anlamların her biri ile sınırlı kalmaktadır. Ayrıca Âlûsî'nin (ö. 1270/1854) de Tâgût kavramı konusunda Ebû Hayyân gibi benzer açıklamada bulunduğunu görüyoruz.⁸⁹

⁸⁵ en-Nahl 16/36.

⁸⁶ Nisâbü'rî, *Garâibü'l-Kur'an ve regâibü'l-furkân*, 2/16.

⁸⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 7/140.

⁸⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 10/132.

⁸⁹ Ebû Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahrü'l-muhîd* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993), 2/292. Ayrıca bk.: Şihâbüddîn Mahmûd Âlûsî, *Rûhu'l-meânî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 3/13.

Müfessirlerin bu yorumları takdire şayandır. Fakat onların Cibt ve Tâgût'a takdir ettikleri anlamlar, Kur'ân'ın Cibt ve Tâgût'a örnekler üzerinden atfettiği mananın sadece somut ve zahir boyutunu temsil etmektedir. Müfessirlerin verdikleri anlamlarda, müsebbip ve müsebbep-ler üzerinde durulmakta; müsebbipler birer Cibt ve Tâgût olarak takdim edilmektedir. Oysaki dile getirilen bu müsebbipler Tâgûtî ortamlarda yetişmiş ve zuhur etmiş birer olgulardır. Ayrıca verilen örneklerin bazıları da fâni ve çelişkilidir. Şöyle ki, ileri sürülen görüşler doğru ve kâfi görülmesi, geçişlilik kuralı (A=B, B=C. O zaman A=C) açısından sorun arz etmektedir. Mesela; bir görüşe göre dünya Tâgût'tur, diğer bir görüşe göre ise şeytan Tâgût'tur. Öyleyse dünya şeytan demektir. Bu da herhalde akl-ı selimin kabul edemeyeceği bir sonuçtur. Hâlbuki Kur'ân'daki ifadeye göre Tâgût; hayatın çeşitli safhalarında ve dönemlerinde inkâr edilmesi ve devamlı içtinap edilmesi gereken bir yol, düzen ve inanç ortamıdır.⁹⁰

Tefsirlerde Tâgût kelimesinin hangi kökten iştikak ettiği ve tam olarak hangi anlamda kullanıldığı tartışılmıştır. Bununla beraber, Tâgût kelimesinin iştikakıyla alakalı olarak Ebû Hayyân, Tâgût kelimesinin “الغي /el-ğay” kelimesiyle ilintili olduğunu vurgulamaktadır.⁹¹ Benzer görüşü Halebî (ö. 756/1355) ve İbn Âdil'in (VIII./XIV. yüzyıl) tefsirlerinde de görmek mümkündür.⁹² İlgili müfessirlerin ileri sürdükleri bu görüş özellikle el-Bakara 2/256. âyeti bağlamında düşünüldüğü zaman bir haklılık payının ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Nitekim aynı âyet içinde hem “الغي /el-ğay” hem de Tâgût kelimesine yer verilmiştir.

İlk dönem müfessirler Tâgût kelimesini yorumlarken ona rahatlıkla “Kâ'b b. Eşref, kâhin veya şeytan”dır diyebilmişlerdir. Örneğin; bazı müfessirler en-Nisâ 4/76. âyet ve el-Mâide 5/60. âyeti⁹³ yorumlarken Tâgût kelimesine “şeytan, şeytana itaat” şeklinde mana verdiklerini görmekteyiz. Fakat son dönemdeki müfessirler bu tür yorumlardan kaçınmışlardır. Son dönem müfessirleri ilgili kelimeyi yorumlarken, daha çok akıl ve mantık çerçevesinde yorumlamayı yeğlediklerini söylememiz mümkündür.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Tâgût kelimesi Kur'ân'da toplam sekiz defa geçmektedir. Çalışmamızın bu son aşamasında Tâgût kelimesinin geçtiği yerleri, sûrelerin nüzûl tertibini de dikkate alarak, kısaca tahlil etmek istiyoruz:

Mekke'de nazil olan ez-Zümer ve en-Nahl Sûrelerinde geçen Tâgût kavramının bariz bir şekilde bir düzen, bir sistem olduğu anlaşılmaktadır:

Mekke döneminin ortalarında nazil olan Zümer Sûresi'nin ilk âyetleri (1-26) tevhidin öneminden bahsetmektedir.⁹⁴ Bu âyetlerin bağlamlarından da anlaşılacağı gibi, bu dönemde tevhidin zayıf olduğu görülmektedir. Bu âyetler (10-21) bağlamında müminlerin tabi olmaları gerektiği belli esaslar ve sonuçları dile getirilmiştir. Bu esaslar Cahiliye dönemindeki düzene ve ortama karşı konulmuş ve bu ortam Tâgût olarak adlandırılmıştır. 17. âyette bu Tâgûtî düzene ve ortama ubudiyetten içtinap edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Dolayısıyla 17. âyette geçen “أَنْ يَعْْبُدُهَا” ifadesi somut/soyut bir varlığa ibadet etmekle beraber, belki de kişinin içinde bulunduğu mevcut Tâgûtî düzene boyun eğmesi şeklinde de yorumlanması mümkündür. Nitekim Tâgût kelimesinin yer aldığı bağlamda Cahiliye döneminde hâkim olan inanç ve düzenden

⁹⁰ en-Nahl 16/36.

⁹¹ Ebû Hayyân, *el-Bahrü'l-muhît*, 2/292.

⁹² Ahmed b. Yûsuf Semîn el-Halebî, *ed-Dürrü'l-masûn fi ulûmi'l-kitâbi'l-meknûn* (Şam: Dâru'l-Kalem, ts.), 2/548; İbn Âdil, *el-Lübâb fi ulûmi'l-kitâb*, 4/330.

⁹³ Burada belirtmek gerekir ki müfessirler Tâgût kelimesinin anlamının tespitinden ziyade âyette “وَعَبَدَ الطَّاغُوتَ” geçen “abede” kelimesinin 24 tane farklı kıraatlerin çeşitliliği üzerinde durulmuştur.

⁹⁴ Bekir Topaloğlu, “Zümer Sûresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/571.

söz edilmektedir. Bundan hareketle Tâgût kelimesi bir nevi bu ortamı özetler niteliğinde bir isimdir.

Hicretten kısa bir süre önce Mekke’de nazil olan Nahl⁹⁵ Sûresi’nin temel konuları şunlardır: şirkin keyfiyeti ve kınanması, kıyamet ve dolayısıyla hesabın hak olduğu ve Kur’ân vahyinin gerçekliğidir. Sûrenin giriş kısmında Allah’ın birliğine ve sadece O’na boyun eğilmesi gerekliliğine değinilip, muhatabın bunları idrak edebilmesi için tabiatın mükemmel işleyişine dikkat çekilerek Tâgûtî dalaletlerin boyutları açığa çıkarılmaktadır. Nüzûl dönemindeki müminleri teselli etmek için hak-batıl mücadelesinin geçmiş topluluklarda da yaşandığı dile getirilmektedir. İşte bu bağlamda Tâgûtî bir ortamdan söz edilmekte ve geçmişte de vahiy dışı böyle düzenlerin var olduğu hatırlatıldıktan sonra buna benzer ortamların cümlesi Tâgût olarak adlandırılmaktadır. Dolayısıyla Nahl Sûresi’nde söz edilen ve geçmişte vuku bulmuş olan Tâgûtî ortam, Zümer Sûresi’nde dile getirilen Mekke dönemindeki Tâgûtî ortam ile aynıdır, diyebiliriz.

Yukarıda ele aldığımız ez-Zümer ve en-Nahl Sûreleri belirttiğimiz gibi Mekke’de inmiştir. Bu sûrelerde geçen Tâgût kavramı, tapınılacak bir varlık olmaktan ziyade, vahyin dışında kalan ortam ve düzene işaret etmektedir, diyebiliriz.

Hem nüzûl hem de Mushaf sırasına göre olan el-Bakara, en-Nisâ ve el-Mâide Sûrelerinde aşağıda ele alacağımız Tâgût kavramının yer aldığı bağlama binaen şu anlamlarda geçtiğini söylememiz mümkündür:

Bakara Sûresi’nin ilk âyetleri Medine döneminde inmeye başlamış ve on yıla yakın bir süreçte nüzûlü tamamlanmıştır. Bakara Sûresi içerisinde ele alınan konuların farklılığı ve çeşitliliği ile dikkatlerden kaçmamaktadır. Sûrenin sahip olduğu üç ana temasından birisi de tevhit inancıdır.⁹⁶ Bu temanın esası Âyetü’l-kürsî ile en açık bir şekilde yer almaktadır. Bunun hemen akabinde (256-257) Tâgût’tan söz edilmektedir. 256. âyette sağlam bir imanın (عُرْوَةُ الْوُثْقَى) şartı olarak; ilk önce Tâgût’un tekfir edilmesi ve ardından da Allah’a inancın gerekliliği geçmektedir. Nitekim âyetin baş kısmında da artık doğru (رُشْدٌ) eğriden (الْعَيِّ) iyice ayrılmıştır denilerek iki farklı zıt yoldan bahsedilmektedir.⁹⁷ 257. âyette ise doğru ve eğri yolun sonucu zulmet ve nurdan oluşan iki farklı ortamdan bahsedilmektedir. Tâgût kelimesinin geçtiği bu iki âyette de somut/soyut tapınılan bir varlıktan ziyade zulmet ve nur ortamından söz edilmektedir. Nur ortamı vahiy donanımlı, zulmet ortamı ise Tâgûtî donanımlıdır. Bu zulmet ortamı mutlak yokluk-taki yokun varlığıdır, esfel-i sâfilînlikle tezyin edilmiştir.

Risâletin Medine’deki döneminin ortalarında (tahminen 5/626-27) nazil olan Nisâ Sûresi’nin bir giriş ve üç ana başlıktan oluştuğunu söylememiz mümkündür.⁹⁸ Tâgût kelimesinin üç defa geçtiği ikinci ana başlıkta (44-126) müşrik, münafık ve Ehl-i kitabın müminlere karşı tutumları ele alınmaktadır:

Uhud Savaşı’nın ardından Medine’den bir grup Yahudi Mekke’ye gelir. Mekkeliler hem kendi din ve geleneklerini hem de Hz. Muhammed’in getirdiği dini onlara anlatarak kimin daha doğru yolda olduğunu sorarlar. Yahudiler bunu bir fırsat bilerek Mekkelileri övmüş, Hz. Muhammed’in ise yanlış yolda olduğunu dile getirmişlerdir. Cereyan eden bu olayı 51. âyet ve

⁹⁵ Mehmet Kâmil Yaşaroğlu, “Nahl Sûresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/308.

⁹⁶ Emin Işık, “Bakara Sûresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 14/526.

⁹⁷ Bu iki ayrı yolun ayrıntılı açıklaması el-A’râf 7/146. âyette geçmektedir.

⁹⁸ Mehmet Kâmil Yaşaroğlu, “Nisâ Sûresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/137.

devamı dile getirmektedir.⁹⁹ Bu âyetler grubundan da anlaşıldığı üzere iki farklı yoldan söz edilmektedir: biri Allah'ın belirlediği hak yoldur, diğeri ise bu hak yolun dışında kalan yollardır ki bunların cümlesi Tâgût olarak zikredilmektedir. Bu âyetler grubunda da tapınılacak bir mabuttan değil tabi olunması gereken ve uzak durulması icap eden iki farklı yoldan söz edilmektedir. Âyetler grubunun sonunda da (59. âyet) müminlerin herhangi bir anlaşmazlığa düştüklerinde nizalarını Allah ve resulüne götürmek kaydıyla hak yola (rüşd) tabi olunmaları istenmektedir.

Müminlerin Medine'deki ikametiyile birlikte münafıklığın ortaya çıktığı görülmektedir. Tâgût kelimesinin geçtiği 60.-70. âyetler grubunda, 59. âyetteki emrin mucibi gereğince kimlerin davranmadığı, bunların vasıfları ve bu davranışların doğurduğu sonuçlar ele alınmaktadır. Hayatın her safhasında zuhuratına müşahit olunan Tâgût'un bu âyetlerde de Medine döneminde yaşanan hayatın yargı alanı üzerinden (60. ve 70. âyetler) örnek verilmektedir. 60. âyette iki kişinin anlaşmazlığa düştüğü sorunun çözümü için Allah'ı ve Peygamber'i yeterli görülmeyip farklı bir merciinin tercih edilmişinden bahsedilmektedir. Âyette zikri geçen farklı merciinin kim/ne olduğu hakkında kaynaklarda farklı görüşler yer almaktadır.¹⁰⁰ Âyetle ilgili rivâyetlerde yer alan merciinin kim/ne olursa olsun, hakiki manada Tâgût'un kendisi olmadığını, bilakis bir örnek olarak geçtiğini söylememiz gerekir. Nitekim eğer âyette geçen Tâgût'tan kasıt örneğin Kâ'b b. Eşref, Huyey b. Ahtab veya başka birisi veya herhangi bir nesnel varlık olsaydı¹⁰¹ ilgili kişilerin/varlıkların artık yok olduklarına göre Tâgût'un da yok olması gerekirdi. Hâlbuki Kur'ân'daki ifadelerle göre Tâgût devamlı tekfir edilmesi gereken farazi bir varlıktır.¹⁰²

71-76. âyetlerde Tâgût'a inananların hayatlarının başka bir safhası olan müminlerle savaş konusu ele alınmaktadır. Hemen şunu belirtelim ki Tâgûtî ortam, tağâ ve tuğyân dolu bir ortamdır. Bu ortamın insanlığı içine sürüklediği savaş, savaş psikolojisi ve sebepleri bu âyetler grubunda zikredilmektedir. Her ne kadar 76. âyette geçen Tâgût kelimesine şeytan¹⁰³ veya kâhin¹⁰⁴ gibi anlamlar¹⁰⁵ verilmiş olsa da bunların bir kısmı fâni olan birer maddî ve mânevî önderlerdir, Tâgût'tandırlar ama Tâgût değildirler.

Medine döneminin sonlarında nazil olan Mâide Sûresi'nin içeriğini beş bölümde ele almak mümkündür.¹⁰⁶ Sûrenin üçüncü bölümünü teşkil eden 12-86. âyetlerde büyük ölçüde Yahudi ve Hristiyanlardan söz edilmektedir:

57-66. âyetlerde Ehl-i kitabın müminlerin ibadetine olan laubaliliği, kıskançlığı, düşmanlıkları, ikiyüzlülükleri, Ehl-i kitap'tan olan din adamlarının görevlerini ifa etmemeleri, bir takım nitelermelerle Allah'ı suçlamaları gibi bazı davranış ve tutumlarının yer aldığı ortam kınanarak dile getirilmektedir. Ehl-i kitap'tan (ve özellikle Yahudilerden) söz eden 57-66. âyetlerde Tâgût kelimesinin (60) geçtiğini görmekteyiz. Bu âyetler grubunda Tâgût kelimesinin

⁹⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 7/134. Ayrıca bk.: Taberî, *Mecmau'l-beyân*, 3/88.

¹⁰⁰ Mukâtil b. Süleymân, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 1/385. Ayrıca bk.: Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 7/188; Semerkandî, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 1/364.

¹⁰¹ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 3/338. Ayrıca bk.: Hevârî, *Tefsîru kitâbillâhi'l-azîz*, 1/393; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 1/446.

¹⁰² en-Nahl 16/36.

¹⁰³ Mukâtil b. Süleymân, *et-Tefsîrü'l-kebîr*, 1/389. Ayrıca bk. Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 7/229; Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 1/454.

¹⁰⁴ Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Sâdık Kamhâvî (Beyrut: Dâru'l-İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1992), 3/182. Ayrıca bk.: Tûsî, *et-Tibyân fi tefsîri'l-Kur'ân*, 3/260; Kurtubî, *el-Câmiu li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 5/280.

¹⁰⁵ *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, çev. Hayrettin Karaman vd., Mütercimlerin yorumu hakkında bk. en-Nisâ 4/76.

¹⁰⁶ Mehmet Kâmil Yaşaroğlu, "Mâide Sûresi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2003), 27/403.

anlamı bir nevi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Nitekim ilgili âyetlerde Allah'ın vazettiği hükümlerin dışında kalan bir ortamdan söz edilmektedir. Dolayısıyla her ne kadar 60. âyette geçen Tâgût kelimesine şeytan, put, kâhin gibi anlamlar atfedilmekteyse de¹⁰⁷ ilgili yorumların Tâgût kelimesinin anlamını yansıtmakta eksik kaldığını söylememiz mümkündür. Tâgût kelimesini bu açıdan düşündüğümüzde Seyyid Kutub'un âyetle ilgili genel manalı ve kapsayıcı yorumu kayda değerdir.¹⁰⁸

Ele aldığımız Tâgût kelimesi Kur'ân'da geçtiği bağlamlar ve geçirdiği evreler göz önüne alındığında onun asla müşahhas veya mücerret bir varlık olmadığı görülecektir. Nitekim Tâgût kelimesinin özellikle Mekkî sûrelerde ve bilhassa Medine döneminin ilk yıllarında savunduğumuz anlamı açıkça ortaya çıkmaktadır. Medine döneminin sonuna doğru ilgili âyetlerde geçen Tâgût kelimesi, yine belli bir ortam ve düzeni tanımlamasına rağmen, ilgili âyetlerin nüzûl sebebine bağlı kalarak bazı müşahhas misaller üzerinden hareketle Tâgût'un; şeytan, put veya başka bir şey/birisi olduğu düşünülmüştür. Gerek Tâgût kelimesinin geçtiği âyetler bağlamında ve gerekse bizim postulatımıza göre fitrî farazi bir kavram olduğu, bu fitratın tarihçesinin "kûn" emriyle başladığı kanaatindeyiz.

Tâgût'la ilgili yapılan çalışmalar ve açıklamalar dikkatlice incelendiğinde; araştırmacıların Kur'ân'da geçen Tâgût kelimesinin zikredilmesindeki sadece müşahhas sebepleri üzerinden onun ne olduğunu/olabileceğini tespit etmeye çalıştıkları görülecektir. İlgili çalışmalarda Tâgût ile ilgili âyetlerin genelde somut boyutlarına odaklanıldığını, fakat soyut boyutunun ihmal edildiğini de ayrıca belirtmemiz gerekir. Dolayısıyla mevcut çalışmalarda Tâgût'un ne/kim olduğunu ortaya koyan tariflerde; "efrâdını câmi ağyârını mâni" niteliğine sahip bir betimleme yer almadığı görülmüştür. Yine bununla beraber Tâgût'un ne/kim olduğu ortaya konulmaya çalışılırken, Tâgût'u tarif etmekten ziyade Tâgûtî ortamlardan neşet etmiş olgular ve oluşumların Tâgût olarak adlandırıldıkları söylenebilir.

Sonuç

İncelediğimiz çalışmalarda Tâgût'la ilgili yer alan açıklamalar doğru ve isabetli olmakla beraber bazı noktalarda eksikliklerin bulunduğunu düşünmekteyiz. Çünkü bazı araştırmacılar, Tâgûtî ortamda neşet eden kimi aktörlerin Tâgût'un kendisi olduğundan söz etmektedir. Bazıları ise Tâgût'un; Kur'ân'da sekiz farklı âyette tasvir edilen hayatın sekiz farklı boyutundan sadece bir/birkaç yönünü Tâgût olarak algılamışlardır. Araştırmamıza göre Kur'ânî bir kavram olan Tâgût kelimesi özel bir isimdir. Anlamı; mutlak yokluktan mutlak varlığa kadar geçen tarihi süreçlerde, âyetlerde çeşitli örnekler eşliğinde tarif edilmiştir. Tâgût, Allah'ın mutlak varlığındaki mutlak yokluğa götüren bir kavramdır.

¹⁰⁷ Mukâtil b. Süleymân, *et-Tefsîrû'l-kebir*, 1/489. Ayrıca bk.: Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 2/51; Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsîrû'l-hadîs* (Kahire: Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiy, 1964), 9/167.

¹⁰⁸ Seyyid Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân* (Kahire: Dârü's-şurûk, 2003). Benzer bir yaklaşım için bk.: *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, çev. Hayrettin Karaman vd., II/300.

Kaynakça

- Âlûsî, Şihâbüddîn Mahmûd. *Rûhu'l-meânî*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Badawi, ElSaid - Abdel Haleem, Muhamad. *Arabic-English Dictionary of Qur'anic Usage*. Leyden: Brill Yayınevi, 2008.
- Begavî, Hüseyin b. Mes'ûd el-Ferrâ. *Me'âlimü't-tenzîl*. Riyad: Dâru Tayyibe, 1409/1989.
- Beyzâvî, Abdullâh b. Ömer b. Muhammed. *Envârü't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1998.
- Bikâî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn. *Nazmü'd-dürer fî tenâsübi'l-âyât ve's-süver*. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.
- Cessâs, Ahmed b. Alî er-Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'an*. thk. Muhammed Sâdik Kamhâvî. Beyrut: Dâru'l-İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1412/1992.
- Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed. *Zâdü'l-mesîr fî ilmi't-tefsîr*. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1984.
- Cora, Mustafa. “Şeytanî Güç Sembolü Tâğüt ve İfade Ettikleri”. *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 29/3 (Aralık 2018), 533-550.
- Dâmegânî, Hüseyin b. Muhammed. *Kâmûsü'l-Kur'an*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 4. Basım, 1983.
- Derveze, Muhammed İzzet. *et-Tefsîrü'l-hadîs*. Kahire: Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiy, 1964.
- Doğan, İshak. *Modern Dönemde Anlam Genişlemesine Uğrayan Kur'an'daki Siyasî Kavramlar (Tağüt – Şûra – Mustaz'af – Cahiliyye)*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Elîf Efendi, Hasîrîzâde Mehmed Ahmed Muhtâr. *en-Nûrû'l-furkân fî şerhi lugati'l-Kur'an*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Endelüsî, Ebû Hayyân. *el-Bahrü'l-muhît*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed. *Tehzîbü'l-luga*. Mısır: Dâru'l-Mısıriyye, 1384/1964.
- Ferâhîdî, Ebû Abdurrahmân el-Halîl b. Ahmed. *Kitâbü'l-ayn muratteben alâ hurûfi'l-mu'cem*, 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Alî. *el-Misbâhu'l-münîr*. Beyrut: Lübnan Yayınları, 1987.
- Fîrûzâbâdî, Muhammed b. Ya'kûb. *Besâ'iru zevi't-temyîz fî letâ'ifi'l-kitâbi'l-'azîz*. thk. Muhammed 'Alî en-Neccâr. Kahire: Lecnetu İhyâi't-Turasi'l-İslâmî Yayınları, 1996.
- Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed. *el-Kâmûsü'l-muhît*. thk. Muhammed Nuaym el-Araksûsî. Beyrut: Risale Yayınları, 3. Basım, 1426/2005.
- Geiger, Abraham. *Judaism and Islam*. Madras: M.D.C.S.P.C.K. Press, 1898.
- Gesenius, Friedrich Wilhelm. *Hebrew and Chaldee Lexicon to the Old Testament*. Michigan: Baker Books Yayınları, 1996.
- Halebî, Ahmed b. Yusuf es-Semîn. *ed-Dürrü'l-masûn fî ulûmi'l-kitabi'l-meknûn*. thk. Ahmed Muhammed el-Harrât. 11. Cilt. Şam: Dâru'l-Kalem, ts.

- Halebî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf Semîn. *Umdetü'l-huffâz fî tefsîri eşrefi'l-elfâz*. thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.
- Hâzin, Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm. *Lübâbü't-te'vil fî me'âni't-tenzîl*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1425/2004.
- Hevvârî, Hûd b. Muhakkem. *Tefsîru kitabillâhi'l-azîz*. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmiy, 1990.
- Işık, Emin. "Bakara Sûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14/526-529. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- İbn Acîbe, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed. *el-Bahrü'l-medîd fî tefsîri'l-Kur'âni'l-mecîd*. Kahire: Hasan Abbâs Zekî, 1999.
- İbn Âdil, Ömer b. Nûriddîn Alî. *el-Lübâb fî ulûmi'l-kitâb*. thk. Heyet. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- İbn Düreyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen. *Cemheretü'l-luga*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987.
- İbn Ebû Hâtîm, Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm müs-neden an rasûlillâhi ve's-sahâbeti ve't-tâbiîn*. Riyad: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1417/1997.
- İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Zekeriyâ. *Mu'cemü mekâyisi'l-luga*. Beyrut. Dâru'l-Fikr, 1399/1979.
- İbn İshâk, Ebû Abdillâh Muhammed. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2004.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Ömer. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. thk. Mustafa Abdülvahid. 4 Cilt. Kahire: İsâ el-Bâbî el-Halebî, 2. Basım, 1395/1976.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Basım, 1414.
- İbn Sîde, Ebü'l-Hasen Alî b. İsmâîl el-Mürsî. *el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-a'zam*. thk. Abdu'l-Hamid Hinravi. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421/2000.
- Îcî, Muînüddin. *Câmiu'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. nşr. Abdulhamid Hendevî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2004.
- İsfahânî, Rağîb. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*. Şam: Dâru'l-Kalem, 4. Basım, 1430/2009.
- Jeffery, Arthur. *The Foreign Vocabulary of the Qur'an*. Leiden: Brill Yayınları, 2007.
- Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. çev. Hayrettin Karaman vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 5. Basım, 2014.
- Kâsimî, Cemâleddin. *Mehâsinü't-te'vil*. Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1957.
- Kebîsî, Ahmed Ubeyd. *Mevsûatü'l-kelime ve ahavatiha fî'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2017.
- Klein, Ernest. *A Comprehensive Etymological Dictionary of the Hebrew Language for Readers of English*. Kudüs: Carta Yayınları, 1987.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmiu li-ahkâmi'l-Kur'ân*. Riyad: Daru Âlemü'l-Kütüb, 2. Basım, 1433/2003.
- Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzin. *Letâifü'l-işârât*. thk. İbrâhîm Besyûnî. Mısır: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.

- Kutub, Seyyid. *Fî zilâli'l-Kur'ân*. Kahire: Dârü's-şurûk, 2003.
- Lane, Edward William. *An Arabic-English Lexicon*. Beyrut: Librairie Du Liban Yayınları, 1968.
- Ma'mer b. el-Müsennâ, Ebû Ubeyde. *Mecâzü'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Fuat Sezgin. 2 Cilt. Kahire: Hancı Yayınları, 1988.
- Maluf, Louis. *el-Müncid fi'l-lügati ve'l-edebi ve'l-ulum*. Beyrut: el-Matbaatu'l-Katulikiyye, 19. Basım, 1956.
- Mâtürîdî, Ebu Mansur. *Te'vilatu ehli's-sünne*. thk. Fatıma Yusuf el-Haymî. 5 Cilt. Beyrut: Risale Yayınları, 1425/2004.
- Mâverdí, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *en-Nüket ve'l-uyûn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Mazharî, Senâullah Pânîpetî. *Tefsîrü'l-Mazharî*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2004.
- Medkûr, İbrahim. *el-Mu'cemü'l-vecîz*. Mısır: Talim ve Terbiye Bakanlığı Özel Baskı, 1994.
- Medkûr, İbrahim. *Mu'cemü elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Kahire: el-İdaratü'l-Âmme li'l Mu'cemât ve İhya'it-Türâs, 1409/1989.
- Mekkî b. Ebû Tâlib, Ebû Muhammed. *el-Hidâye ilâ bulûği'n-nihâye*. B.A.E.: Câmiatü's-Şârîka, 1429/2008.
- Mes'ûd, Cübrân. *er-Râid*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1992.
- Mîkâtî, Muhammed Bâsim vd. *el-Kutûf min lugati'l-Kur'ân: mu'cemu'l-elfâz ve't-terâkîb el-lugaviyye mine'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Beyrut: Mektebetü Lübnan Nâşirûn Yayınları, 2007.
- Millî Strateji Araştırma Kurulu (MİSAK), "Doğru Bir Kur'ân Tercümesinde Semantik Metodun Önemi". Erişim 6 Mart 2023. <https://millidusunce.com>
- Muhammed, Ebüssuûd. *İrşâdü'l-akli's-selîm*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Mukâtil b. Süleymân. *et-Tefsîrü'l-kebîr*. Beyrut: Müessesetü't-Tarihi'l-Arabî, 1423/2002.
- Mustafa, İbrahim vd. *el-Mu'cemu'l-vasît*. Kahire: Mektebetü's-Şuruki'd-Devliyye, 4. Basım, 1425/2004.
- Mustafavî, Hasen. *et-Tahkîk fî kelimâti'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Kahire-Londra: Merkezu Neşr Asar el-Allâme el-Mustafavî, H 1393.
- Mutçalı, Serdar. *Arapça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995.
- Nebati, Şeyhmus. *Kur'ân'da Tağût Kavramı*. İstanbul: İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Nîsâbûrî, Nizâmeddin. *Garâibü'l-Kur'ân ve regâibü'l-furkân*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.
- Okuyan, Mehmet. *Çok Anlamlılık Bağlamında Kur'ân Sözlüğü*. İstanbul: Düşün Yayınları, 2015.
- Ömer, Ahmet Muhtar. *el-Mü'cemü'l-mevsûl lielfâzi'l-Kur'ân'il-Kerîm ve kırâetühû*. Riyad: Türâs Yayınevi, 2002.
- Özüçalışır, Abdullah. "Kur'ân'da Tağût". *Genç Mütefekkirler Dergisi* 2/2 (Aralık 2021), 200-229.

- Parlatır, İsmail vd., *Türkçe Sözlük*. 2 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi, 8. Basım, 1998.
- Penrice, John. *A Dictionary and Glossary of the Koran*. Londra: Adam Yayınları, 1873.
- Râzî, Fahreddin. *Mefâtihu'l-gayb*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed. *el-Keşf ve'l-beyân*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1422/2002.
- Sâhib b. Abbâd, Ebü'l-Kâsım İsmâîl. *el-Muhîttü'l-luga*. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1414/1994.
- Semerkandî, Ebü'l-Leys. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1413/1993.
- Shachter, Haim. *The New Universal Hebrew English Dictionary*. Tel Aviv: Yavneh Publishing House, 1962.
- Şevkânî, Muhammed b. Alî b. Muhammed. *Fethu'l-kadîr*. thk. Abdurrahman 'Umayr. Dâru'l-Vefa, Beyrut 1994.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. Kahire: Dâru'l-Hicr, 1422/2001.
- Tabersî, Ebû Alî el-Fadl b. Hasan. *Mecmeu'l-beyân fi tefsîri'l Kur'ân*. Beyrut Dâru'l-Ulûm, 2005.
- Tantâvî, Muhammed Seyyid. *et-Tefsîrü'l-vasîttü li'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Kahire: Risale, 3. Basım, 1047/1987.
- Tay, Hekim. "Kur'ân'da 'Tâgût' Kavramı". *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 27/2 (Temmuz 2017), 215-228. <https://doi.org/10.18069/firatsbed.346519>
- Topaloğlu, Bekir. "Zümer Sûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 44/571-572. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Tûsî, Ebû Ca'fer Muhammed b. el-Hasen. *et-Tibyân fi tefsîri'l-Kur'ân*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Tûsterî, Ebû Muhammed Sehl b. Abdillâh. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*. Kahire: Dâru'l-Haram li't-Türâs, 2004.
- Wehr, Hans. *A Dictionary of Modern Written Arabic*. Wiesbaden: Otto Harrossowitz, 1971.
- Yakıt, İsmail. *Kurân'ı Anlamak*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 3. Basım, 2003.
- Yaşaroğlu, M. Kâmil. "Mâide Sûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 27/403-405. İstanbul: TDV Yayınları, 2003.
- Yaşaroğlu, M. Kâmil. "Nahl Sûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/308-309. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Yaşaroğlu, M. Kâmil. "Nisâ Sûresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 33/137-138. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Zebîdî, Muhammed el-Murtazâ el-Hüseynî. *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*. Kuveyt: et-Türâsü'l-Arabî, 1385-1422/1965-2001.
- Zemaşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf*. Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1418/1998.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer. *Esâsü'l-belâga*. thk. Muhammed Bâsil Uyûn es-Sûd. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1998.

Zeyd b. Alî b. Hüseyin. *Tefsîrü garîbi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Cevâd el-Hüseyinî el-Celâlî. Beyrut: Dâru'l-Va'yi'l-İslâmî, ts.

Etik Beyan / Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

ORTAK YAZARLI

Yazar(lar) / Author(s)

Mürsel ETHEM / Sabri DEMİR

Finansman / Funding

Yazarlar bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder / The authors acknowledge that received not external funding support of this research.

Yazar Katkıları / Authors Contributions:

Çalışmanın Tasarlanması / Conceiving the Study	: ME (%50), SB (%50)
Veri Toplanması / Data Collection	: ME (%60), SB (%40)
Veri Analizi / Data Analysis	: ME (%50), SB (%50)
Makalenin Yazımı / Writing up	: ME (%70), SB (%30)
Makale Gönderimi ve Revizyonu / Submission and Revision	: ME (%70), SB (%30)

Çıkar Çatışması / Competing Interests

Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan ederler / The authors declare that they have no competing interests.